

ΕΝΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ,
Ο ΙΩΑΣΑΦ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ (1773 - 1845),
ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΡΑΣΗ

I. Εἰσαγωγικό.

Οἱ ἱστορικὲς γνώσεις μας γύρω ἀπὸ τὴ δραστηριότητα τῶν Φιλικῶν εἶναι γενικὰ περιορισμένες. Εἰδικότερα, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὶς προεπαναστατικὲς κινήσεις τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στὴν Μακεδονίᾳ¹, εἶναι αἱσθητὴ ἡ ἔλλειψη τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν στοιχείων ἐκείνων ποὺ θὰ ἔριχναν περισσότερο φῶς σὲ πολλὰ σκοτεινά ἀκόμη σημεῖα τῆς περιόδου αὐτῆς καὶ θὰ βοηθοῦσαν θετικά στὸ σχηματισμὸ μιᾶς σαφέστερης εἰκόνας τῶν ἐπαναστατικῶν ζυμώσεων στὸν μακεδονικὸ χῶρο.

Χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ προσφέρει ἔνα ἀνέκδοτο, ὅσο ξέρω, χειρόγραφο ὑπόμνημα τοῦ ἰερομονάχου Ἱεροδιδασκάλου καὶ Φιλικοῦ Ἰωάσαφ Βυζαντίου, ποὺ ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο Φιλήμονος μὲ ἀριθμὸ κατατάξεως 8706.

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τὸ ἐπισήμανε καὶ τὸ χρησιμοποίησε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Κανδῆλωρος στὴν ἐργασία του γιὰ τὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία², χωρὶς ὥστόσο νὰ ἐκμεταλλευτῇ ὀλόκληρο τὸ περιεχόμενό του³. Ἡ παράλειψη ὀφείλεται, νομίζω, στὸ ἄφθονο ἀρχειακὸ ὄντικό, ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του ὁ συγγραφέας κατὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου του, καὶ στὸ ὅτι ἡ μορφὴ τῆς ἐργασίας του ἐκείνης δὲν ἐπέτρεπε ἡ καλύτερα δὲν ἐπέβαλλε ὡς ἀπαραίτητη τὴ λεπτομερῆ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ περιεχόμενο ὄλων τῶν χρησιμοποιηθέν-

1. Βλ. γιὰ τὴ δραστηριότητα τῶν φιλικῶν στὴ Μακεδονίᾳ στοῦ Α. Βακαλόπουλον, Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ 1430, 1821 καὶ 1912-1918, Θεσσαλονίκη 1947, τοῦ αὐτοῦ, Ἰστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969 (βλ. καὶ τὴν ἐκδοσή της στὴν ἀγγλική: History of Macedonia 1354-1833, Thessaloniki 1973). I. Βασιράβέλλη, Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας, Θεσσαλονίκη 1946, τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας 1796-1832, ἔκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 1950. Γιὰ τὶς κινήσεις τῶν Φιλικῶν στὴν Μακεδονία κατὰ τὴν ὥφιξη τοῦ Ἰπάτρου στὴν Θεσσαλονίκη βλ. στοῦ Στ. Παπαδόπουλον, Ὁ Φιλικὸς Δημήτριος Ἰπάτρος, «Ἐλληνικά», τ. 16(1958-1959), σ. 149-165. I. Μαμαλάκη, Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χαλκιδικῆς τὸ 1821, ΔΙΕΕ, τ. 14 (1960), σ. 406-549.

2. T. Κανδήλωρος, Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία 1814-1821, Ἀθῆναι 1926, σ. 337, 408.

3. Ἀξιολογοῦνται οἱ πληροφορίες τῶν σελ. 4-5 τοῦ χειρογράφου, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἰωάσαφ στὴν Στερεά Ελλάδα καὶ Μακεδονία, ἐνῶ παραλείπονται οἱ σχετικὲς μὲ τὸ ταξίδι του στὴν Σερβία, Αὐστρία καὶ Ἰταλία (σ. 5-8).

των έγγραφων. Ή ελλιπής δύμας αξιοποίηση του περιεχομένου του χειρογράφου άπό τη μιά μεριά και ή δχι σωστή αξιολόγηση δύλων τῶν πληροφοριῶν του άπό τὴν ἄλλη εἶχαν ὡς συνέπεια νὰ μείνουν ἀγνωστα ἀρκετά ἀκόμη ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα του, ἐνῶ σὲ δρισμένες περιπτώσεις διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν Κανδηλῶρο ἐσφαλμένα συμπεράσματα¹. Γι' αὐτὸ θεώρησα δχι μόνον χρήσιμη, ἀλλὰ και ἐπιβεβλημένη τὴ δημοσίευση του χειρογράφου, τὴν ἀξιολόγηση και τῶν ὑπολοίπων πληροφοριῶν του, καθὼς και τὴν ἐπισήμανση τῶν ἐσφαλμένων συμπερασμάτων του Κανδηλώρου.

Τὸ χειρόγραφο ἀποτελεῖται ἀπὸ 4 δίφυλλα χαρτιὰ διαστάσεων $0,25 \times 0,38\text{μ.}$, γραμμένα και ἀπὸ τὶς δυὸ μεριὲς μὲ καθαρὸ γραφικὸ χαρακτήρα, συρραμμένα σὲ τετράδιο χωρὶς ἀρίθμηση φύλλων ἡ σελίδων. Στὸ ἀριστερὸ ἄνω μέρος τῆς πρώτης σελίδας τοῦ πρώτου ἀπὸ τὰ δίφυλλα εἶναι γραμμένο μὲ τὸ ἴδιο χέρι τὸ ὅνομα τοῦ παραλήπτη (Κύριε Φιλήμων), ἐνῶ ἀπέναντι στὸ δεξιὸ μὲ ἄλλο χέρι —πιθανότατα τοῦ Φιλήμονος— ἡ ἔνδειξη ὅτι πρόκειται γιὰ βιογραφία του Ἰωάσαφ Βυζαντίου.

Ἄπὸ τὸν τρόπο ποὺ εἶναι συνταγμένο τὸ ὑπόμνημα καταλαβαίνει κανεὶς εὔκολα ὅτι αὐτὸ γράφτηκε και στάλθηκε στὸ συγγραφέα του «Δοκιμίου ιστορικοῦ περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας», γιὰ νὰ τὸ ἔχῃ ὑπ' ὅψη του ὁ τελευταῖος κατὰ τὴ συγγραφὴ τῆς ιστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσε². Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι και τὸ μόνο θετικὸ στοιχεῖο ποὺ ἔχουμε γιὰ

1. Παραθέτουμε κατωτέρω τὰ πιὸ σημαντικὰ ἀπὸ τὰ ἐσφαλμένα συμπεράσματα: α) Δὲν εἶναι ἔξακριβωμένο ἂν ὁ Ἰωάσαφ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περιοδείας του στὴν Στερεά Ἕλλαδα προέβαινε και σὲ μυήσεις. Ό Κανδηλῶρος (ε.ά., σ. 337) δτι ὁ Βυζάντιος «περιήλθε... κατηχῶν ἐντέχνως», ἐνῶ σὲ ἄλλο μέρος (ε.ά., σ. 265) τονίζει «ὅτι εἰδικοὶ και συστηματικοὶ ἀπόστολοι δὲν διέτρεψαν κατὰ τὸ 1819 τὸ κράτος του Ἀλῆ πασᾶ». β) Ό Ἰωάσαφ ἀπὸ ἐσφαλμένη ἐκτίμηση χαρακτηρίζει τὸν μητροπολίτη Χαλκίδας Γρηγόριο «πιστότατον τοῦ τουρκικοῦ κράτους» (χφ. σ. 4). Τὴν πληροφορία τὴν χρησιμοποιεῖ, χωρὶς νὰ τὴν ἐλέγξῃ, ὁ Κανδηλῶρος και διατυπώνει τὴν ἴδια γνώμη γιὰ τὸν Γρηγόριο, ἐσφαλμένα βέβαια, ὅπως αὐτὸ ἀποδεικνύεται πιὸ κάτω. γ) Ό Κανδηλῶρος, ἐκ παραδρομῆς προφανῶς, γράφει (ε.ά., σ. 408) δτι ἡ πρόσκληση του Ἰωάσαφ ἀπὸ τὴν Σκόπελο στὴν Θεσσαλονίκη ἔγινε ἀπὸ τὸν πρόκριτο Χριστόδουλο Μπαλάνο, ἐνῶ κάτι τέτοιο δὲν προκύπτει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο. «Αν πράγματι ἡ πρόσκληση εἶχε γίνει ἀπὸ τὸν Μπαλάνο, δὲν θὰ ἡταν δύσκολο νὰ διατυπωθῇ μὲ βεβαιότητα ἡ γνώμη δτι ὁ τελευταῖος δὲν εἶχε μυηθῆ ἀπὸ τὸν Ἰπατρὸ κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1820, ὅπως γράφει ὁ Φιλήμων (Δοκίμιον Ιστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τ. 1, Ἀθῆναι 1859, σ. 403), ἀλλὰ ἐνωρίτερα. δ) Δὲν εἶναι ὁρθὸ τέλος τὸ συμπέρασμα του Κανδηλώρου δτι ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ μετάβαση του Ἰπατρου στὴν Νάουσα πάρθηκε στὴν Θεσσαλονίκη κατὰ τὶς συσκέψεις τῶν Φιλικῶν και τοῦ τελευταίου ἐκεῖ (ε.ά., σ. 408). Τότε ἀποφασίσθηκε νὰ ἀναχωρήσῃ ὁ Ἰωάσαφ γιὰ τὸ Βελιγράδι, ὅπως θὰ δοῦμε, και ὁ Εὐάγγελος Μεξικός γιὰ τὸ Ἀγιον Όρος. Τὸ ταξίδι του Ἰπατρου στὴν Νάουσα ἡταν προγραμματισμένο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. και Σ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο ν, Ό Φιλήμων θεωροῦσε πάντοτε «ἄτελές και πολλαχοῦ ἐσφαλμένον τὸ περὶ τῆς Φι-

2. Ό Φιλήμων θεωροῦσε πάντοτε «ἄτελές και πολλαχοῦ ἐσφαλμένον τὸ περὶ τῆς Φι-

τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς συντάξεώς του, μιὰ καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τελευταίου μέρους του (τὸ χφ εἶναι ἀκέφαλο καὶ κολοβό) καθιστᾶ ἀναγκαία τὴν ἔρευνα γιὰ τὴν χρονολόγησή του. "Ἐτσι τὸ διάστημα ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὸ 1834 (ἔτος ἐκδόσεως τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρίας» τοῦ Φιλήμονος) ὥς τὸ 1845 (ἔτος θανάτου τοῦ Ἰωάσαφ) θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ χρονικὴ περίοδος μέσα στὴν ὁποία γράφτηκε τὸ ὑπόμνημα.

2. Βιογραφικὰ γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Βυζάντιο.

Γιὰ νὰ διαπιστώσουμε τὴν εἰλικρίνεια τῶν πληροφοριῶν τοῦ ὑπομνήματος καὶ νὰ ἐκτιμήσουμε ἔτσι ὁρθὰ καὶ τὴ σπουδαιότητά του, πρέπει νὰ σκιαγραφήσουμε τὴν προσωπικότητα τοῦ συντάκτη του ἰερομονάχου Ἰωάσαφ Βυζαντίου.

Ο Ἰωάσαφ Βυζάντιος ἡ Θεραπειανὸς γεννήθηκε στὸ προάστιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεραπειὰ τὸ 1773. Ἐπίσημη μαρτυρία γιὰ τὸ χρόνο τῆς γεννήσεώς του δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴν πληροφορία ὅμως ποὺ ὁ ἴδιος μᾶς δίνει, ὅτι στὰ 1789 ἡταν 16 ἑτῶν¹, συμπεραίνουμε ὅτι τὸ 1773 εἶναι τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὄποιο ὁ Ἰωάσαφ ἀντίκρυσε τὸ πρῶτο φῶς². Ἀγνωστο μᾶς εἶναι καὶ τὸ βαφτιστικό του ὄνομα. Πιθανὸν φαίνεται ὅτι ὄνομαζόταν Ἰωάννης. Τὸ ὄνομα Ἰωάσαφ τὸ ἔλαβε ἀργότερα, ὅταν «έκάρη» μοναχός. Ἐπίσης δὲν ἔχουμε κανένα στοιχεῖο γιὰ τὸ πραγματικό του ἐπώνυμο. Τὸ ἐπίθετο Βυζάντιος τὸ χρησιμοποιοῦσε ὡς ἐπώνυμο ἀκολουθώντας τὴν συνήθεια τῶν λογίων νὰ ἀντικαθιστοῦν τὸ ἐπώνυμό τους μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς τους.

Πάντως εἶναι βέβαιο ὅτι τὰ οἰκονομικὰ τῆς οἰκογένειάς του, ποὺ δὲν ἦταν ἀνθηρά, τὸν ἀνάγκασαν σὲ μικρὴ σχετικὰ ἡλικία νὰ ξενιτευτῇ ἀναζητώντας ἐργασία. Ἐτσι στὰ 1789, ἐνῷ ἀκόμη ἡταν 16 ἑτῶν, φεύγει ἀπὸ τὴ γενέτειρά του καὶ περνώντας ἀπὸ τὴν "Υδρα φθάνει στὴν Πελοπόννησο"³. Ἐκεῖ παρουσιάζεται, ὕστερ, ἀπὸ σύσταση, φαίνεται, τοῦ ἐξαδέλφου του Διονυ-

λικῆς Ἐταιρίας Δοκίμιον τοῦ 1834» (Δοκίμιον, τ. 1, σ. 10') Γι' αὐτὸν ἄλλωστε ἐπισημαίνει ὡς ἀναγκαία τὴν παραχώρηση ἡ δημοσίευση ἀδημοσίευτων ἐγγράφων σχετικῶν μὲ τὴν Φ. Ε., τὰ ὅποια θὰ χρησιμοποιοῦνταν «ἐν ἀλλῃ τούλαχιστον ἀριθμοιωτέρᾳ ὥρᾳ» (ξ.ἀ., σ. 130).

1. Βλ. Ἰωάσαφ Βυζαντίον, "Υπόμνημα, σ. 1 (χφ) καὶ Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος "Υδρας, τ. 16, Πειραιεὺς 1932, σ. 68.

2. Εἶναι λανθασμένη ἡ χρονολογικὴ ἐνδειξη (1783) τοῦ Κορομηλᾶ σχετικὰ μὲ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰωάσαφ, γιατὶ δὲν ἦταν δυνατὸν ὁ τελευταῖος νὰ είχε βγῆ σὲ ἀναζήτηση ἐργασίας σὲ ἡλικία 6 ἑτῶν. (Βλ. ἄρθρο τοῦ Γ. Δ. Κορομηλᾶ γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Θεραπειανὸν στὴν Μεγ. Ἐλλ. Ἐγκυκλοπαιδεία, ποὺ γράφτηκε μὲ βάση τὴν ἐκθεσή τοῦ Ἰωάσαφ, χωρὶς ὅμως νὰ γίνεται λόγος σ' αὐτὸν γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ τελευταίου στὴν Θεσσαλονίκη).

3. Βλ. Βυζαντίον, ξ.ἀ., σ. 1 καὶ Α. Λιγνοῦ, ξ.ἀ., σ. 68.

σίου, πρωτοσύγκελλου τότε τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας¹, στὸν ἐπίσκοπο Ὡλένης Ἰωσήφ², ἀπὸ τὸν ὅποιο καὶ πείθεται νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἱερατικὸ στάδιο. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του —ἔμεινε 9 χρόνια— ὁ Ἰωάσαφ χειροτονήθηκε διαδοχικὰ ἱεροδιάκονος καὶ ἀρχιδιάκονος³.

Μετὰ τὴν συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καΐναρτζῆ (1774), συγκεκριμένα κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα, παρουσιάστηκε μιὰ ζωηρὴ ἐκπαιδευτικὴ κίνηση⁴, ποὺ εἶχε ως συνέπεια τὴ σύσταση καὶ λειτουργία ἀξιόλογων σχολείων. Τέτοια σχολεῖα, στὰ ὅποια δίδασκαν ἵκανοι διδάσκαλοι, ἄρχισαν νὰ λειτουργοῦν στὴν Χίο, Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Κυδωνίες (Ἄιβαλη), Θεραπειὰ καὶ ἄλλοι καὶ προσέλκυαν φιλομαθεῖς νέους ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Ἰωάσαφ «καταφεγόμενος, δπως γράφει στὸ ὑπόμνημά του, ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν παιδείαν ἔρωτος» καὶ πιθανὸν ἐπηρεασμένος καὶ ἀπὸ τὶς φῆμες τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἀποστολὴ σπουδαστῶν σὲ εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια ἐγκαταλείπει τὴν Πελοπόννησο καὶ στὰ 1796 ἐπιστρέφει «δρομαίως» στὴ γενέτειρά του, γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ μαθήματα στὴ σχολὴ τῆς⁵. Ἐκεῖ δμως στενοχώριες οἰκονομικὲς καὶ φροντίδες «ὑπανδρειῶν ἐν ἡλικίᾳ ἀδελφῶν» στέκονται ἐμπόδιο στὴν ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας του καὶ τὸν ὑποχρεώνουν νὰ ἐργάζεται ως «ἐφημερεύων» ἱεροδιάκονος.

Στὰ 1800, σὲ ἡλικία 27 ἑταν, πηγαίνει ὑστερ' ἀπὸ πρόσκληση τοῦ ἔξαδέλφου του Διονυσίου, ὁ δόποιος στὸ μεταξὺ ἔχει χειροτονηθῆ μητροπολίτης (Αὔγουστος 1798)⁶, στὴν Χίο. Ἐκεῖ παράλληλα μὲ τὰ καθήκοντα τοῦ ἱεροδιακόνου ποὺ ἔξασκει παρακολουθεῖ καὶ μαθήματα στὴ φημισμένη σχολὴ

1. Βλ. Γ. Ζολώτα, Ἰστορία τῆς Χίου, τ. 3², Ἀθῆναι 1928, σ. 46.

2. Κατὰ τὸν Βυζάντιο (Ἑ.ἄ., σ. 1) καὶ τὸν Γ. Παπανδρέου (Ἡ Ἡλεία διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Ἀθῆναι 1924, σ. 183) ἐπίσκοπος Ὡλένης ἦταν ὁ Ἰωσήφ, ἐνῶ ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἡλείας Ἀντώνιο (Ἡ ἐπίσκοπη Ἡλείας διὰ τῶν αἰώνων, «Θεολογία», τ. 6 (1928), σ. 168β-169β) ἀναφέρεται ως ἐπίσκοπος Ὡλένης κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ἰάκωβος.

3. Βυζαντίου, Ἑ.ἄ., σ. 1.

4. Α. Βακαλόπουλος, Ἰστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 260.

5. Ἡ σχολὴ τῶν Θεραπειῶν κατὰ τὸν Τρ. Εὐαγγελίδη (Ἡ Παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, τ. 1, Ἀθῆναι 1936, σ. 33) συστήθηκε καὶ ἀρχισε νὰ λειτουργῇ τὸ 1798, ἐνῶ κατὰ τὸν Παρανίκα (Σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ὑπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (16^ο) ἐκατονταετηρίδος, Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 32) τὸ 1802 ἥ 1804. Ὅπαρχουν ὥστόσο ἀποδείξεις γιὰ τὴ λειτουργία σχολείου στὰ Θεραπειά ἥδη ἀπὸ τὸ 1795 (G. h. Pingu, Documents concernant les aides accordées par les pays Roumains aux écoles grecques de l'étranger, «Revue des études Sud-Est Européennes», τ. 7 (1969), σ. 652-653).

6. Βλ. Γ. Ζολώτα, Ἰστορία τῆς Χίου, τ. 3², σ. 46-47. Κατὰ τὸν Αμαντο (Ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἴστοριαν τῆς Χίου, «Ἐλληνικά», τ. 4 (1931), σ. 61) ὁ Διονύσιος ἀνήλθε στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τῆς Χίου τὸ 1799.

κοντά στὸν Ἀθανάσιο τὸν Πάριο¹, τὸν Ἰωάννη Τσελεπῆ κ.ἄ. Στὴν Χίο ὁ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ διδάχτηκε γραμματική, ρητορική, φιλοσοφία, μαθηματικὰ καὶ θεολογία². Ἡ πληροφορία ὅτι στὰ 1805 ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὸ ἵερὸ κήρυγμα³ μᾶς ὀδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι ὁ Ἰωάσαφ, μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του ἀπὸ τὴ σχολὴ (γύρω στὰ 1804), πρέπει νὰ εἶχε χειροτονηθῆ ἵερέας, γιατὶ τὸ δικαίωμα νὰ κηρύττουν ἀπὸ τοὺς ἄμβωνες τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ νησιοῦ παραχωροῦνταν, ὕστερ⁴ ἀπὸ σύμφωνη γνώμη τῶν Δημογερόντων καὶ τοῦ μητροπολίτη, στοὺς τρεῖς ἀξιότερους κληρικούς⁵. Ἐξάλλου ἡ χειροτονία του ἀπότελει ἀπόδειξη τοῦ ἥθους του, ἀφοῦ ὁ χειροτονούμενος —κατὰ προτίμηση ἀπόφοιτος τῆς σχολῆς— ἔπρεπε νὰ κοσμῆται μὲ χρηστὰ ἥθη καὶ καλὴ παιδεία⁶.

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε ἀκόμη ὅτι τόσο κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του ὄσο καὶ ἀργότερα, ὅταν χειροτονήθηκε ἵερέας, ὁ Ἰωάσαφ ἀπολάμβανε μεγάλη ἐκτίμηση ἀπὸ μέρους τοῦ Παριού. Γι' αὐτό, ὅταν στὰ 1808 ὁ γνωστὸς δάσκαλος Ἀγάπιος Λεονάρδος ἡ Χατζηαγάπιος⁷ μὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Πάριο, τὴν ὁποία ὑπέγραψαν καὶ πολλοὶ πρόκριτοι τῆς Τριπολιτᾶς καὶ ποὺ ἦταν προφανῶς ἀποτέλεσμα τῆς «εὐνοϊκῆς» πολιτικῆς τοῦ Βελῆ, γιοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔναντι τῶν προκρίτων⁸, ζήτησε⁹ νὰ τοῦ συστήσῃ

1. Βλ. βιογραφία τοῦ Ἀθανασίου Παριού, γραμμένη ἀπὸ τὸν Α. Μάμουκα, στοῦ Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1866, σ. 630-642. Βλ. ἐπίσης Μ. Βασιλάκη, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος καὶ τὸ ἔργο του, Χίος 1958, καθὼς καὶ τὴν ἐργασία τοῦ Δ. Οικονόμου, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1721-1813), Ε. Ε. Κυκλ. Μελ., τ. 1 (1961), σ. 347-422.

2. Γιὰ τὰ διδασκόμενα μαθήματα στὴ Σχολὴ τῆς Χίου βλ. Θ. Βολιδόου, «Χιακά Χρονικά» τ. 1 (1911), σ. 38 καὶ Ζολώτα, ξ.ά., τ. 3¹, σ. 531.

3. Βιζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 1.

4. Άλ. Βλαστοῦ, Χιακά, ἡτοὶ ιστορία τῆς νήσου Χίου, τ. 2, Ἐρμούπολις 1840, σ. 146. Πρβλ. καὶ Α. Μαυρούκη, Ἀδαμαντίου Κοραῆ τὰ μετὰ θάνατον εὑρεθέντα συγγράμματα, τ. 1, Ἀθῆναι 1881, σ. ροέ'-ροζ'. Βλ. καὶ Μ. Ι. Γεδεών, Ιστορίαι ἀπὸ Σκυβάλων, ΕΑ, τ. 39 (1916), σ. 91.

5. Βλαστοῦ, ξ.ά., σ. 146.

6. Γιὰ τὸν Ἀγάπιο Λεονάρδο ἡ Χατζηαγάπιο βλ. Ε. Καστόρχη, Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνη Ἑλληνικῆς Σχολῆς, Ἀθῆναι 1847 καὶ Τ. Γριτσούλος, Σχολὴ Δημητσάνης, Ἀθῆναι 1962. Γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἀγάπιου στὶς ἐπαρχίες τῶν Π. Πατρῶν, Λακεδαιμονίας, Μονεμβασίας, Ἀμυκλῶν καὶ Ὁλένης μὲ σκοπὸν νὰ διαφωτίσῃ μὲ τὸ κήρυγμά του τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν ἀντῶν σχετικὰ μὲ τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχαν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν «μιασμένων» βιβλίων τῶν Γάλλων ἐγκυκλοπαιδιστῶν καὶ τῶν φιλοσόφων τοῦ διαφωτισμοῦ βλ. Μ. Γεδεών, Εἰκοσαετής πατριαρχικὴ ιστορία κατόπιν θυέλλης (1791-1811), «Θεολογία», τ. 5 (1927), σ. 291.

7. Γιὰ τὴ στάση τοῦ Βελῆ ἀπέναντι στοὺς προκρίτους βλ. Μ. Σακελλαρίου, Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν τουρκοκρατίαν (1715-1821), Ἀθῆναι 1939, σ. 247. Πρβλ. καὶ Τ. Κανδηλόρου, Ὁ Ἀρματωλισμὸς τῆς Πελοποννήσου, Ἀθῆναι 1924, σ. 364.

8. Παρόμοια αἰτηση γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἀποφοίτου τῆς Σχολῆς τῆς Χίου στὴν "Υδρα εἶχε σταλῆ καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸν Πάριο, βλ. Α. Λιγνού, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος "Υδρας, τ. 2, Πειραιεὺς 1921, σ. 31 καὶ Κ. Αμάντος, Ἡ Παιδεία εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Χίον (1566-1822), «Ἐλληνικά», τ. 3 (1930), σ. 399, ὑποσ.

«ένα τῶν μαθητῶν του ἐν δυνάμει μαθημάτων καὶ λόγου εὐαγγελικοῦ»¹, γιὰ νὰ ύπηρετήσῃ ως ιεροδιδάσκαλος καὶ ιεροκήρυκας, ὁ Ἀθανάσιος Πάριος θεώρησε καταλληλότερο γιὰ τὸ ἔργο ἐκεῖνο τὸν Ἰωάσαφ. Τὴν πρόταση καὶ σύσταση τοῦ δασκάλου του μὲ μεγάλη χαρὰ δέχτηκε ὁ τελευταῖος καί, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν φίλων του καὶ τοῦ ἔξαδέλφου του μητροπολίτη, κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου τοῦ ἴδιου ἔτους ἀναχώρησε γιὰ τὴν Πελοπόννησο.

Στὴν Πελοπόννησο ὁ Ἰωάσαφ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἔργο τοῦ ιεροκήρυκα καὶ τοῦ δασκάλου ὡς τὸ 1819. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἀνέλαβε διαδοχικὰ τὴ διεύθυνση τῆς σχολῆς τῶν Καλαβρύτων καὶ τῆς Κορίνθου². Ὡς σχολάρχης μάλιστα στὴν Κόρινθο φρόντισε γιὰ τὴν ἵδρυση βιβλιοθήκης καὶ τὸν ἐμπλουτισμό της μὲ πολλὰ σώματα βιβλίων³. Σχετικὰ μὲ τὰ μαθήματα ποὺ δίδασκε δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς συγκεκριμένα στοιχεῖα. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενο ὥστό σο μᾶς σύντομης μελέτης τοῦ ἴδιου γύρω ἀπὸ τοὺς στόχους καὶ τὴν ὀφελιμότητα τῆς παιδείας, ποὺ μὲ γράμμα του στέλνει (1 Σεπτεμβρίου 1819) στοὺς Αἰγινῆτες καὶ Ποριώτες⁴, διαπιστώνουμε καθαρὰ τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδραση τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐπάνω στὴν ἐπιστημονική του σκέψη. Ὡς δάσκαλος στὴν Πελοπόννησο ὁ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ εἶχε ἐπιτυχίες, ἐνῶ φαίνεται πολὺ πιθανὸ ὅτι ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους προκρίτους ὑπῆρχαν μαθητές του⁵. Ὁ ἴδιος γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ διδασκαλικοῦ του ἔργου γράφει σχετικά: «”Οσος δὲ καρπὸς ἔγινεν καὶ εἰς τὰς σχολαρχίας ἐκείνας, εἴναι προφανής, ὅταν ἐξετασθῶσιν ὅσοι μάλιστα τῶν Κορινθίων φαίνονται μὲ γνώσεις τῶν ἄλλων μεγαλητέρας»⁶.

Ἐργο του τῆς περιόδου ἐκείνης εἶναι μιὰ διασκευὴ καὶ μελοποίηση τῆς ιερῆς Ἀκολουθίας τοῦ ὁσίου Μελετίου Μυζουπόλεως (Κούντουρα Ἀττικῆς), ποὺ τυπώθηκε τὸ 1819 στὸ τυπογραφεῖο τοῦ πατριαρχείου⁷. Ἀξίζει

1. Βυζαντίον, 'Υπόμνημα, σ. 1.

2. Βυζαντίον, 'Υπόμνημα, σ. 2. βλ. καὶ Α. Φραντζῆ, Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, τ. 1, Ἀθῆναι 1839, σ. 83. Πρβλ. καὶ Τρ. Εὐαγγελίδον, Ἡ Παιδεία, τ. 1, σ. 224, 226, ὅπου ὅμως λανθασμένα ἀναγράφεται ὅτι ὁ Ἰωάσαφ σχολάρχης στὴν Κόρινθο ἀπὸ τὸ 1790. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σχολαρχίας του στὰ Καλάβρυτα διέμενε, φαίνεται, στὸ Μέγα Σπήλαιο. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιατί ἀπὸ τότε ἀναφέρεται ως Σπηλαιώτης ἢ Μεγασπηλαιώτης (βλ. ἐπιστολὴ του στοῦ Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον "Υδρας, τ. 6, Πειραιῶν 1925, σ. 237 καὶ L. Petit, Bibliographie des acolouthies grecques, Bruxelles 1926, σ. 189).

3. Βυζαντίον, 'Υπόμνημα, σ. 3.

4. βλ. Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον "Υδρας, τ. 16, σ. 65-69.

5. Ὁ γνωστὸς Πελοποννήσιος πρόκριτος Παναγ. Ἀρβάλης ὑπῆρξε πνευματικὸ τέκνο τοῦ Ἰωάσαφ (βλ. Βυζαντίον, 'Υπόμνημα, σ. 3).

6. Βυζαντίον, 'Υπόμνημα, σ. 2.

7. βλ. L. Petit, Bibliographie, σ. 189, βλ. καὶ Δ. Γκίνη-Β. Μέξα, Ἐλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863, τ. 1, Ἀθῆναι 1939, σ. 178, ἀριθ. 1116.

ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι τότε εἶχε ἀρχίσει νὰ μεταφράζῃ τὸ περιηγητικὸ ἔργο τοῦ Παυσανίᾳ, συγκεκριμένα τὰ «Κορινθιακά», καὶ ὅτι στὴν προσπάθειά του ἐκείνη βοηθήθηκε ἡθικὰ καὶ ψυχικὰ ἀπὸ τὸν ἔμπορο καὶ γνωστὸ πρόκριτο τῶν Πατρῶν Ἰωάννη Παπαδιαμαντόπουλο¹. Τὴν ἐργασία του δύμως ἐκείνη, τὴν ὁποία ἀρχισε, φαίνεται, ὑστερὸν ἀπὸ παρακίνηση παραγόντων τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε μέλος, δὲν κατόρθωσε νὰ περατώσῃ, μολονότι εἶχε ἐξασφαλιστῇ μεγάλος ἀριθμὸς συνδρομητῶν. "Ισως γιατὶ στὸ μεταξὺ μυθήθηκε στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ χρειάστηκε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Κόρινθο.

Μετὰ τὴν μύησή του στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν Θεοχάρη Ρέντη στὰ 1819², δὲ Ἰωάσαφ ἐργάστηκε δραστήρια γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς Ἐπαναστάσεως. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ χειρογράφου, ἀπὸ τὶς ἀρχές Ἰουλίου 1819 ὡς τὶς ἀρχές Ἰανουαρίου 1821 περιόδευσε ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Ἐταιρείας στὴν Στερεά Ἑλλάδα καὶ στὴν Μακεδονία. "Ο Ἰωάσαφ προτιμήθηκε γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἐκείνη πιθανὸν γιατὶ τὰ πνευματικά του προσόντα, ἡ πείρα του στὸ κήρυγμα, καθὼς καὶ ὁ ἀκέραιος χαρακτήρας του, ποὺ πρέπει νὰ ἐπηρέασαν ἀποτελεσματικὰ καὶ γιὰ τὴν «καθιέρωσή» του μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ «Ιερέως», θεωρήθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὡς οἱ καλύτερες ἐγγυήσεις τῆς ἰκανότητάς του νὰ φέρῃ σὲ πέρας μιὰ παρόμοια ἀποστολὴ³. Ἐξάλλου ἡ ἴδιότητα τοῦ κληρικοῦ-ἱεροκήρυκα τοῦ ἐξασφάλιζε κάποια σχετικὴ κάλυψη στὶς ἐνδεχόμενες ὑποψίες τῶν Τούρκων⁴.

"Αφοῦ λοιπὸν ὁ Ἰωάσαφ περιηγήθηκε τὴν Στερεά, καθὼς καὶ τὰ νησιά Αἴγινα, Σαλαμίνα, "Υδρα, Πόρο, Εὔβοια καὶ Σκόπελο, καὶ ἐνῷ βρισκόταν στὴν Θεσσαλονίκη, ὅπου εἶχε φθάσει μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τῶν προκρίτων τῆς πόλης, πῆρε ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Ἱπατρο νὰ μεταβῇ στὸ Βελιγράδι⁵. Σκοπὸς τοῦ ταξιδιοῦ του ἦταν νὰ συναντήσῃ καὶ νὰ συνδράμῃ τὸν Ἀριστείδη Παπά,

1. Βυζαντίον, "Υπόμνημα, σ. 2.

2. "Ο Ἰωάσαφ γράφει ("Υπόμνημα, σ. 3), ὅτι μυήθηκε στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία τὸ 1818 ἀπὸ τὸν Θ. Ρέντη καὶ ὅτι «τῷ αὐτῷ ἔτει, κατὰ τὸν Ἰούλιον...» πέρασε ὡς ἀπόστολός της στὴν Στερεά Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ὄμως τῆς 8ης Σεπτ. 1819 πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς "Υδρας (Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον "Υδρας, τ. 6, σ. 237) προκύπτει ὅτι στὴν Στερεά Ἑλλάδα πέρασε τὸ 1819. Ἐπομένως ἡ μύησή του πραγματοποιήθηκε τὸ 1819 καὶ ὅχι τὸ 1818. Βλ. καὶ Τρ. Εὐαγγελίον, "Η Παιδεία, τ. 1, σ. 234.

3. «Εἰς τὸν βαθμὸν τῶν Ἱερέων παρεδέχοντο ἀδιαφόρως καὶ οἱ μὴ προούάρχοντες Συστημένοι, ὅταν ἐγνωρίζετο ἀμέσως ἡ ἀπαιτούμενη ἡθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀξιότητας των (Φιλικῆς Φύλακος, Φιλικὴ Ἐταιρεία, σ. 151).

4. Βλ. σχετικὰ στοῦ Φωτάκον, "Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1, Ἀθῆναι 1899, σ. 21: «Οἱ κληρικοὶ καὶ αὐτοὶ ἐπίσης ἥθελαν τὴν διάδοσιν τῆς Ἐταιρίας... καὶ διὰ τούτων τὸ μυστήριον διεδίδετο εὐκολώτερα, διότι ἥσαν καὶ εἰς τοὺς Τούρκους ἀνύποπτον».

5. Βυζαντίον, "Υπόμνημα, σ. 5.

ό όποιος θὰ ἔφθανε σὲ λίγο στὸ Βελιγράδι γιὰ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ σέρβο ήγεμόνα Μίλος Ὁθρένοβιτς καὶ νὰ συνεννοηθῇ μαζί του γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Σέρβων στὸ προετοιμαζόμενο ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ἡ σύλληψη ὅμως τοῦ Ἀριστείδη στὸ Ἀδὰ Καλὲ καὶ ἡ κατάσχεση τῶν ἐγγράφων ποὺ ἔφερε μαζί του¹ κατέστησαν τοὺς Τούρκους προσεκτικούς². Ἐστὶ ἡ παρουσία τοῦ Ἰωάσαφ στὸ Βελιγράδι καὶ οἱ ἐπαφές του μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ σέρβου ἡγεμόνα θεωρήθηκαν ὑποπτες ἀπὸ τὸν Μαρασλὴ πασά, ὁ όποιος διέταξε τὴ σύλληψή του. Γι' αὐτὸ ὁ Ἰωάσαφ ἀναγκάστηκε νὰ ἀναχωρήσῃ βιαστικὰ γιὰ τὴν Λειψία. Ἀπ' ἐκεῖ κατόπιν πέρασε στὴν Ἰταλία, ὅπου συναντήθηκε μὲ τὸν ἐγκατεστημένο ἐκεῖ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1815 μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο³. Μετὰ ἀπὸ σύντομη παραμονὴ στὴν Ἰταλία, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο γιὰ τὴν ἐπιστασία καὶ μεταφορὰ ὄπλισμοῦ ἀπὸ τὴν Πίζα στὸ Λιβόρνο, στὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1821 ὁ Ἰωάσαφ, συνοδεύοντας ἔνα φορτίο ὄπλων καὶ πολεμοφόδιων, ἀπέπλευσε ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Λιβόρνου καὶ κατέβηκε στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα⁴.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγώνα ὁ Ἰωάσαφ πρόσφερε τὶς ὑπηρεσίες του ὡς γραμματέας διαφόρων ὄπλαρχηγῶν καὶ ὡς πολεμιστής⁵, ἐνῷ μετὰ τὴν ἐπανάσταση ὑπηρέτησε καὶ πάλι ὡς ἱεροδιδάσκαλος καὶ ἱεροκήρυκας⁶. Πέθανε τὸ 1845 στὴν Λειβαδιά⁷.

3. Τὸ ὑπό μνημα.

[Ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ποὺ φυλάσσεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Τμῆμα χειρογράφων, Ἀρχεῖον Ἰωάννου Φιλήμονος, ἀριθ. κατατάξεως 8706. Αὐτόγραφα τοῦ Ἰωάσαφ. Στὸ περιώριο τῆς α' σελίδας ἡ παλαιὰ ἀρχειακὴ ἔνδειξη: «5066». Ἡ νέα ἀριθμητη «8706» σημειώνεται κάτω ἀπὸ τὴ φράση: «Βιογραφία Ἰωάσαφ

1. Γιὰ τὰ ἐγγραφα ποὺ ἔφερε μαζί του ὁ Ἀριστείδης βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, "Ελληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς τῶν ἀγῶνας 1804-1830, Ἀθῆναι 1936, σ. 84-85, ὑποσ. 2.

2. Οἱ εύρισκομενοὶ στὴν Κωνσταντινούπολη Σέρβοι ἀντιπρόσωποι, ὅταν τὰ παραπάνω ἐγγραφα περιῆλθαν στὴν Πύλη, κρατήθηκαν ὡς ὅμηροι, (Λάσκαρι, "Ελληνες καὶ Σέρβοι, σ. 85).

3. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Ἰγνατίου στὴν Ἰταλία βλ. Ε. Πρωτοψάλτη, Ἰγνατίος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1821), Ἀθῆναι 1959, σ. 150 κ.ἔ. Βλ. ἐπίσης Γ. Λαΐον, Ἀνέκδοτες ἐπιστολές καὶ ἐγγραφα τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1958, σ. 27-28, passim, ὅπου σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴν ὄπλων στὴν Ἑλλάδα.

4. Βυζαντίου ἔ.ἄ., σ. 8.

5. Φωτίον Χρυσανθοπούλου ἡ Φωτάκου, Βίοι Πελοποννησίων ἀνδρῶν, Ἀθῆναι 1888, σ. 309.

6. Εὐαγγελίον, Ἡ Παιδεία, σ. 325, 335, 353.

7. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Γ. Δ. Κορομηλῆ γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Θεραπειανὸ στὴν Μεγ. Ελλην. Εγκυλοπαιδεία.

Βυζαντίου» στήν 1 σελίδα. Τὸ ὑπόμνημα ἐκδίδεται ἐδῶ μὲ τὶς δρθογραφικές του ἰδιομορφίες. Μικρές ἐπεμβάσεις ἔγιναν στήν στίξη καὶ στὰ κεφαλαῖα. Οἱ ἐλάχιστες, κοινές βραχυγραφίες ἀναλύθηκαν σιωπηρά].

*Bιογραφία
Ίωάσαφ Βυζαντίου 8706*

Κύριε Φιλήμων,

"Η σημείωσις τοῦ βίου μον εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ σᾶς παρουσιασθῇ καὶ σ. 1 αὐτὴ ἐκ διαλειμάτων, κρίνω νὰ κάμω ἀρχὴν δλίγον μακρόθεν καί, ὅσα σᾶς εἶναι καλά, κάμετε δπος θέλετε, ὅσα δὲ μή, ἄφες τα φέροιν ἀναρπάξασι ἀελλαι.

Τὴν μὲν πατρίδα μον, εἰς ἣν εἶδον πρῶτον τὸν ἥλιον, γνωρίζετε τὰ Θεραπειά, ἐν οἷς γεννηθεὶς ἀνετράφην ἐκ σπαργάνων ἀχρι τῶν 16 ἐτῶν τῆς ἡλικίας μον. Κατὰ δὲ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην ἥλθον εἰς τὴν Ἡλιδα, ἐτῶν 16, ὑπὸ τὸν Ὦλένης τότε Ἀρχιερέα Ἰωσῆφ Μηκόνιον κατὰ τὰ 1789, ὅπον καὶ χειροτονηθεὶς ἱεροδιάκονος κατὰ τὰ 1790 διῆγον ὑπ' αὐτὸν ἱεροδιάκονος καὶ ἀρχιδιάκονος ἐννέα ἔτη. Ἀλλ' εἰς δλον τὸ διάστημα ἐκεῖνο καταφλεγόμην διηνεκῶς καὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν παιδείαν ἔρωτος, τῆς ὅποιας ὁ δάιμον τότε εἶχε μ' ἀποστερήσει.

Ἀλλ' εἰς τὴν εἰκοσιπενταετὴν ἡλικίαν μον, μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρω τὰς πληγὰς τοιούτου ἔρωτος θείον, χαίρειν εἰπὼν ἐκείνοις τοῖς ἀγαθοῖς καὶ δόξαις, ἔδραμον δρομαίων κατὰ 1796 εἰς τὰ Θεραπειά μον ἐπὶ τῇ παιδείᾳ. Ἀλλὰ κάκει ὁ κακὸς δαίμον, φθονήσας καὶ ἀπορρίψας με εἰς φροντίδας ὑπανδρειῶν ἐν ἡλικίᾳ ἀδελφῶν κ.λ. οἰκιακῶν, μ' ἀπεστέρησεν, ὅπον καὶ μ' ἀπεκατέστησεν ἐφημερεύοντα ἱεροδιάκονον ἐπὶ μισθῷ. Καταφλεγόμενος δὲ τῷ ἔρωτι τῆς παιδείας, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος, προσέτρεξα ἐξαιτούμενος ἐκ τῶν τότε τῶν ἐν Θεραπείοις Φαναριωτῶν βοιήθειαν, διὰ ν' ἀπέλθω εἰς Ενδρόπην. Οἱ μὲν μ' ἐμπόδιζον, οἱ δὲ δὲν εἶχον χρήματα νὰ μοὶ βοηθήσουν. Καὶ οὕτω διῆγον καταθλιβόμενος ἀχρι τῶν 1800 ἐφημερεύων Ἱεροδιάκονος εἰς τὰ Θεραπειά μον.

Τῷ αὐτῷ δ' ἔτος ἀρχιεράτευσεν εἰς Χίον ὁ κνὸς Διονύσιος, αος ἐξάδελφός μον. Ὅπο τοῦ τοιούτου ἔρωτός μον ἐμισθώθην ἱεροδιάκονός τον ἐπὶ συμφωνίᾳ μικροῦ μισθοῦ καὶ ἵν' ἀκολουθῶ εἰς τὴν σχολὴν τῆς Χίου. Καὶ δὴ οὕτω πως φθὰς εἰς Χίον τὰς ἴδιας ἡμέρας ἥκολονθήσα τρία: δοῦλος Ἀρχιερέως, μαθητὴς τοῦ Ἀθανασίου Παροίου, ἴδιως δὲ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσελεπῆ τοῦ μαθηματικοῦ. Καὶ ταῦτα καθ' ἡμέραν καὶ κατὰ συνέχειαν εἰς δλα τὰ μαθήματα καὶ πληρέστατα ἀχρι τῶν 1808. Γνωρίσατε δ' ὅτι ἀχρι τῶν 1805 ἐφθασα εἰς δύναμιν νὰ παρουσιάζωμαι εἰς τοὺς ἱεροὺς ἀμβωνας τῆς Χίου, ὥστε καὶ νὰ καταπολεμῶ μαι ὑπὸ δύο λογισμῶν, ὁ μὲν νὰ μεταβῶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ καμμίαν παρδαλήν, ὁ δὲ ν' ἀκολουθήσω ἀμβωνας καὶ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα καὶ νὰ φανῶ κουιωφελής. Καὶ οὕτοι τρεῖς χρόνους ἀδιακόπως. Μ' δλον τοῦτο ἐνίκησεν δεύτερος.

Eἰκ. 1. Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ἰωάσαφ Βυζαντίου

Κατὰ δὲ τὸ 1808 τινὲς τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, συμφώνως καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος Χατσῆ Ἀγάπιος, ἔγραψαν πρὸς τὸν κύρῳ Α. τὸν Πάριον παρακαλοῦντες νὰ παρακινήσῃ ἵνα τῶν μαθητῶν του ἐν δυνάμει μαθημάτων καὶ λόγου εὐαγγελικοῦ. Ὁ μακάριος ἐκεῖνος (αἰωνία του ἡ μνήμη) μοὶ τὸ εἶπε φυσικὰ καὶ μὲ τὰς προτροπάς του ἐξῆψε πλέον τὴν ἐνδόμυχόν μου εἰς τοῦτο φλόγα. "Οθεν (μολονότι οὕτε ὁ Χίον, οὕτε συγγενεῖς, οὕτε φίλοι τὸ ἐδέχθησαν, ἀλλ᾽ ὑπέσχοντο πολλά), καταπτύσας πάντα, ἀπεχώρησα κρυφίως φθάς εἰς τὴν Πελοπόννησον τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ὅπου ἐνδρον τὸν Βελῆ πασᾶν καὶ ὅλον ἐκεῖνο τὸ τονοκυτραννικὸν σύστημα, ἡμέραν Πέμπτην, καὶ ὅλους ἐν γένει τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου καὶ προεστῶτας συνηθροισμένους εἰς συνέλευσιν διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις. |Τὴν δὲ προσεχῆ Κυριακὴν ἐπαρρησιάσθην σ. 2 εἰς τὸν ιερὸν ἄμβωνα τῆς Τριπόλεως. Τότε δοκιμασθεὶς καὶ εὐημερήσας παρὰ πᾶσι, διωρίσθην ἐπισήμως ἱεροκήρυξ καὶ περιεφερόμην εἰς τοὺς ἄμβωνας ἐν γένει τῆς Πελοποννήσου ἐλευθέρως. Καὶ ἔκτοτε λέγομαι ἱεροκήρυξ, ὥστ' ἔγραψαν καὶ μοὶ ἐδόθη ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔγγραφον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ ἐν φερμάνι.

Ἄπὸ τὰ 1808 λοιπὸν δὲν ἔπαυσα τὸ κήρυγμα τόσον εἰς τὴν Πελοπόννησον δσον καὶ εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐνίοτε, καθὼς καὶ εἰς μερικὰς νήσους τυχόν. Ἐσχολάρχησα δὲ εἰς τὰ Καλάβρυτα ἐτῇ τέσσαρα καὶ ἥμισυ, εἰς δὲ τὴν Κόρινθον πέντε. Καὶ εἰς τὸ διάστημα τῶν σχολαρχιῶν, δταν ἐγένετο διακοπὴ ἡ συνήθης τῶν μαθημάτων, περιεφερόμην κηρύστων ἀμισθεί. Ὅσος δὲ καρπὸς ἔγινεν καὶ εἰς τὰς σχολαρχίας ἐκείνας, εἶναι προφανής, δταν ἐξετασθῶσι ὅσοι μάλιστα τῶν Κορινθίων φαίνονται μὲ γνώσεις τῶν ἄλλων μεγαλητέρας.

Σημειώσατε δὲ ὅτι εἰς ὅλον ἐκεῖνο τὸ ἐπὶ τριετίας ἐπ' ἄμβωνος κήρυγμά μον καὶ ἔβλεπον καὶ ἐψηλάφοντα κάθε στιγμήν, δσα ἀφόρητα δεινὰ ἐδοκίμαζεν δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου τῆς τυραννικοτάτης ἀρχῆς τῶν Τούρκων, τοὺς φόρους, τὰς πληγὰς κ.τ.λ., ὅλα γνωστά σας. Κατεθλιβόμην καὶ κατεθόγηνν, ἀλλὰ διὰ τὸν φόρον ἀδυνατῶν νὰ κάμω τι, ἐδῶ ἐπαρηγόρουν, ἐκεὶ ἐδείκνυν παράδεισον δι' ὑπομονῆς καὶ πολλάκις καταφεύγων εἰς τοὺς φιλανθρώπους ἀρχιερεῖς, προκρίτους, μοναστήρια ἐσύναξον ἐλεημοσύνας καὶ ἐπαρηγόρουν τοὺς ἀπόρους. Καὶ πολλάκις στένων κατέβρεχον μὲ δάκρυα τὸν ἄρτον μον καὶ ἔτρωγον. Καὶ καθ' ἐκάστην, σᾶς βεβαιῶ, εἰχον νὰ κάμω (ἀννοήτως) μὲ τὸν ὑψιστὸν θεόν: διατί ὁ πιστὸς λαός του νὰ ταλαιπωρῆται τόσον, δ κρείττων τοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἴσραηλιτικοῦ ἐκείνου λαοῦ, τοῦ διὰ Μωσέως ἀπελευθερωθέντος!

Ἐν φ' δ' ἐσχολάρχονν εἰς τὴν Κόρινθον, μοὶ παρουσιάζεται διὰ τοῦ Θ. Ρέντη ἡ ἐν Ἀθίρναις Φιλόμονος Ἐταιρία. Μοὶ ἐκφράζονται σκοτεινὰ τὰ αὐτῆς ἀντικείμενα. Δέχομαι τὴν εἰσαγωγὴν κατ' ἀρχὰς «εὐεργέτου». Λαμβάνω τὸ ἔγγραφόν μον καὶ τὸν δακτύλιον μὲ τὸ ἐπίβλημα τῆς γλαυκὸς καὶ ἀκολονθῶ ἐπομένως τὴν κατὰ μῆνα χρηματικὴν ἀπόδοσιν εἰς τὸ ταμεῖον. Αὐτὰ ὅλα μολοντοῦτο δὲν ἐστάθησαν ἀρκετὰ νὰ μ' ἀναπαύσονν, ἀλλ' ὡς πνευματικὸς χαίρων

νπόληψιν πανταχοῦ μετέβην εἰς Ἀθήνας, ὅπου ενδόν τὴν ἐφορίαν, Μαρμαροτούρην κ.τ.λ. τρόπῳ πνευματικῷ ἐγγύωσα κάποιον τι καὶ ἐν χαρᾶ ἐνδομύχῳ ἐπαλινδρήμησα εἰς Κόρινθον διαλογιζόμενος. Καὶ ἔκτοτε εἰς τοὺς ἐπ' ἄμβωνος λόγους μον δὲν ἔλειπε τὸ περὶ παιδείας καὶ βοηθείας εἰς σχολεῖα, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξομολογήσεις ὡς πνευματικός, ὅταν ἐξωμολόγουν.

Τότε δὲ ἦμην κεκυμμένος καὶ μετέφραζον τὸν Παυσανίαν (ἔχων μεταφρασμένα μόνον τὰ «Κορινθιακὰ» ἀχρι τῆς ὥρας ἐκείνης), διὰ τὴν ὁποίαν, ἀφ' οὗ διὰ τοῦ φιλομούσου Παπαδιαμαντοπούλου τοῦ ἐν Πάτραις ἐτύπωσα εἰς Κέρκυραν ὑπὲρ τὰς ἔκατον διακηρύξεις, τὰς ὁποίας καὶ διαδούς, ἔλαβον ὑπὲρ τοὺς πεντακοσίους πανταχόθεν συνδρομητάς. Καὶ οὕτω προεχώθουν καλῶς εἰς τὸ ἀντικείμενόν μον φιλοτιμούμενος. Ἀλλὰ τί ἔγιναν αὐτὰὶ αἱ μεταφράσεις ἐν τοῖς ἐμπροσθεν βλέπομεν.

M' ὅλους λοιπὸν τοὺς ἀγῶνας τῆς σχολαρχίας καὶ τῶν μεταφράσεων, διῆστος δι' ὅλου ἀνήσυχος, /δι' ὅσα εἰς Ἀθήνας σκιωδῶς ἔμαθον καὶ ἐξήτονν νὰ πληροφορηθῶ πρόγυματα. Διακοπῆς λοιπὸν τὸν Ἰούλιον γενομένης κατ' ἔθος, ἐξῆλθον εἰς τὴν περιοδείαν τοῦ κηρύγματός μον. Φθάς εἰς Τρίπολιν ενδον τὸν πνευματικόν μον νίὸν Ἀρβάλην ζητοῦντά με νὰ ἐξομολογηθῇ, ἐξ οὗ ἔμαθον ὅχι λεπτομερῶς, ἀλλὰ πλείονα τῶν πρώτων. Κύριέ μον! Σᾶς πληροφορῶ τιμίως, ἔκτοτε δὲν ἐξεύρω πῶς μ' ἐφαίνετο. Ωσὰν νὰ ἔβλεπον δλα τετελειωμένα, μολονότι τὰ ἔβλεπον δύσκολα (μὴ εἶπω ἀδύνατα). Καὶ οὕτω δῆγον ἀνησύχως.

Τέλος δὲ πάντων πρὸς τὰ 1818 παρατηρῶ τὸν Ρέντην ὅτι μ' ἐξετάζει ἀμυνδρῶς πως καὶ κατὰ κάποιον τρόπον ἐγγύωσα ὅτι κάτι ζητεῖ παρ' ἐμοῦ καὶ ὡς ἰεροκήρυκα καὶ ὡς πνευματικόν, ἔως ὅτου ἐν ἐνὶ λόγῳ μὲ κατήχησεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀιερέων». Ἀλλ' ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας, φίλτατε, εἰς τόσον ἐνθουσιασμὸν ἐφθασα, ὥστε τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ τὸν Ἰούλιον, ἐπὶ λόγῳ διακοπῆς τῆς συνήθους (διὰ νὰ μὴ δώσω αἰτίαν), συνηῆσα ὅσα χρήματα είχον διὰ γηροτροφεῖα μον ἐκ διδασκαλικῶν ἴδρωτων, ὡς δεκαεπτά καὶ μισήν χιλιάδα γροσίων τουρκικῶν, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Ρέντη, παρεῖδον τὴν τοσούτων χρόνων ἴκανήν μον κατάστασιν καὶ τὴν ἀξιόλογον βιβλιοθήκην μον, ὑπὲρ τὰ 800 σώματα ἐμπεριέχουσαν βιβλίων, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ δύο μόνα ὑποκάμισα λαβόν μεθ' ἐμαντοῦ ἀπέβην διαπλεύσας εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Κορίνθου Λοτρέναν, νὰ διευθυνθῆ ἐις τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον διὰ πᾶσαν παρατήρησιν καὶ πληροφορίαν, οὐχ ἦττον καὶ ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν ἐνὸς ἀποστόλου τῆς ἐταιρίας.

Ἄλλ' ἐκεῖ μαθὼν ὅτι δὲ Ὁδονσεὺς ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ χοηματολογεῖ καὶ ενδίσκεται ὅθεν ἔχω τὴν διάβασίν μον καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι εἰχεν ἔκτοτε κακὸν οἰωνὸν τὴν συνάντησιν ἰερέως (καθὼς ἀλλοτε ἔπαθον ἐξ ἐκείνου, δ καὶ λέγω ἐν τοῖς ἐμπροσθεν) διευθύνθη εἰς Θήβας κατ' εὐθεῖαν. Ἐξ ἐκείνης λοιπὸν τῆς ὥρας ἥλλαξα τὸ ἐπ' ἄμβωνος ὑφος καὶ ἐγνύμναζον τὸ κατὰ ρήτορας σχῆμα τῆς εἰρωνείας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξομολογήσεις μετὰ τῆς ἀνηκούσης προσοχῆς καὶ πειθοῦς ηὑξανα τὰ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας πάθη

ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ πάντοτε τοὺς ἐβεβαίουν ὅτι ἐξ ἄπαντος ἐντὸς ὁλίγον θέλει μᾶς ἐλευθερώσει ἡ θεία πρόνοια (καθὼς δταν εἰς τὰ 1821 μὲ ἔλεγον οἱ αὐτοί: «προφήτης ἥσοντ;» δι' ὅτι περισσότερον εἰς τοὺς τοιούτους δὲν ἐκτεινόμην). Ταῦτα καὶ εἰς Κούντουρα καὶ εἰς Βόλιαν καὶ εἰς Μεγαρίδα καὶ Σαλαμῖνα, ἔως ὅτου ὁρχάς Αἴγυναν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατὰ τὸ ἑσπέρας ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα καὶ ὁ Ὁμέρος σερασκέρης μετὰ τῆς κροβέτας του. Τοῦτο μὲν ἐδειλίασεν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἡ γνωστή μον ἡλιθιότης τῶν Τούρκων μὲν ἐνεψύχωσεν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐδιάβασα εἰς τὸν καθόπετην τὸ ἐπιγεγραμμένον εἰς τὸ μέτωπόν μου: Ἡ θάνατος ἡ ἐλευθερία. Ἐπαρονσιάσθην εἰς τὸν ἄμβωνα, τὸ δὲ θέμα μον ἥτον περὶ σωτηρίας. καὶ κατ' ὅλην ἔπεσα εἰς τὴν εἰρωνίαν, ἐκφραζόμενος εἰς τὸ «Σωτηρίαν» διὰ νὰ μὴ εἶπω (ἐλευθερία)... Τέλος δὲ πάντων κάποιος μὲν ἐπρόδωκεν εἰς τὸν σερασκέρην. Στέλλει Τζαούσην, παρρησιάζομαι. «Πόθεν εἰσαι;», μὲν ἐρωτᾷ. Εἶπα τὴν πατρίδα μον. «Τί εἰσαι;», δευτερόνει. Τὸν ἀπεκρίθην «ακήρους τῆς πίστεώς μου». «Καὶ τί τὸν διαβάζεις αὐτούς;». «Νὰ ἔναι ἀληθεῖς καὶ στερεοὶ εἰς τὴν πίστιν τον, δ' ὅτι δὲν δὲν εἶναι, οὗτε εἰς τὸν βασιλέα δὲν εἶναι ἀληθεῖς καὶ πιστοί». Μάλιστα καὶ γράμματα τοῦ Κεσισχανὲ καὶ ὑψηλὸν φερμά /νι (τὰ δποῖα σ. 4 καὶ ἐπαρρησίασα, πλὴν δὲν τὰ ἐπῆρεν). Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐσυλλογίσθη ἵκανὴν ὕδραν, «ποῦ θὰ πᾶς τώρα;», μὲν ἡρώτησεν. «Εἰς τὸν Πόρον», τὸν ἀπεκρίθην. «Α, μὲν εἶπεν, ἐκεῖ ἔχουν κανγᾶ οἱ κερατάδες· ἔδωκαν τζερεμὲ διακόσιαις χιλιάδαις γρόσια τοῦ Καπετάν Πασά καὶ ἀκόμη δὲν ἔβαλαν γνῶσιν μὲ τὸν Λεληγιώργην». Καὶ οὕτως μὴ δυνάμενος νὰ σταθῇ πλέον, ἀπῆλθον εἰς τὸν Πόρον.

Εἰς τὸν Πόρον δὲν ἔπαυσα ὅμιλῶν, διδάσκων πρῶτον διὰ νὰ τοὺς ἐννόσω. Ἐκεῖθεν ἔκαμεν ἡ χρεία καὶ ἀπῆλθον εἰς "Υδραν, ὅπου διατυγίας ὑπέρ τοὺς δύο μῆνας, ὅμιλῶν ἐπ' ἄμβωνος σινεχῶς, ἐπροχώρει κάλλιστα ὁ σκοπός, καθ' ὅτι μετὰ τὸν ἄμβωνα εὐθὺς καὶ εἰς ἐξομολογήσεις καὶ πάντοτε ἀπέβλεπον εἰς τὸ ἴερὸν ἀντικείμενον, τὸ δποῖον ὅσον ἐσυλλογιζόμην, τόσον καὶ ἐπὶ πλέον ἐνθουσιαζόμην. Ἐκεῖθεν πάλιν ἐπαλινδρόμησα εἰς τὸν Πόρον διέτριψα ἔνα μῆνα. Καὶ ὅμιλῶν καὶ ἐξομολογῶν ἐξεπλήρωσα ὅχι δλίγα χρέη, ὅπου ενδρον καὶ τινας κατηχημένους, καθὼς καὶ εἰς τὴν "Υδραν περισσοτέρους. Καὶ ἐκεῖθεν ἡτοιμαζόμην νὰ ἀπεφάσω καὶ εἰς ἄλλας τὸν Κυκλαδῶν, Χίον, Σμύρνην, ἔως Κονσταντινούπολιν.

Κατ' ἐκείνας ὅμως τὰς ἡμέρας ἐννοθέντες οἱ κύριοι Ηοριῶτες μὲ προσκαλοῦν εἰς μίαν κοινήν των συνέλευσιν καὶ προτείναντες πολλάκις παρεκάλονταν νὰ παραμείνων ἐκεῖ κοινὸς τοῦ σχολείου διδάσκαλος, ὃς ἐστερημένοι. Τοῦτο καὶ αὐτοιν καὶ ἀλλοτε καὶ πολλάκις μὲ δλα ταῦτα δὲν τὸ ἐδέχθην. "Ωστ' ἐν ᾧ ἐμβαρκαρίσθην, μὲ στρατιώτας τὸ κοινὸν μὲ ἐξεβαρκάρησαν, δθεν καὶ τὸ ἐδέχθην, διὰ νὰ τοὺς ἀπατήσω ἐγκαίφως.

Τότε συνήχθησαν οἱ μαθηταὶ ἀρχηγοί τὰς παραδόσεις. Καὶ τοῦτο διὰ δύο μῆνας, ἔως ὅτου ἡσφαλίσθησαν. (Ἐνθυμήθητε ὅμως ὅτι δύο ὑποκάμισα μόνον

εῖχον πλησίον μου, ή δ' ὅλη ἀποσκευή μου ἦταν εἰς τὴν Κόρωνθο). Τότε εἶχον ιερομόναχον Στέφανον μαθητὴν καὶ ὑποτακτικὸν μου ἀκολούθοντά μοι καὶ κατηγημένον. Αὐτὸν ἀπεφάσισα εἰς τὸ φαινόμενον νὰ στείλω εἰς Κόρωνθον, διὰ νὰ μετακομίσῃ δῆλην τὴν ἀποσκευήν μου καὶ βιβλιοθήκην μου (εἴθε καὶ νὰ ἐγίνετο, δι' ὅτι ἵσως ἥθελε τὰ ἔχω, καθὼς πολλοί), πρὸς δὲν καὶ ἐδόθη ἐκ τῆς Καγγελαρίας τὸ διαβατήριον.

'Αλλ' ὁ ιερομόναχος καὶ ὡδηγημένος καὶ ἔχων γράμματά μου μυστικὰ πρὸς τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ἀδελφούς, ἀπῆλθεν εἰς Σαλαμῖνα καὶ μετὰ δύο ἡμέρας περὶ τὸ μεσονύκτιον φθὰς μετὰ πλοίου ἐπίτηδες καὶ δέκα ναύτας ἐπιτηδείους Σαλαμινίους ἀπὸ τὸ ὅπισθεν μέρος καὶ ἀραντές με ἐπ' ὄμων μὲ διέσωσαν, φθάσαντες οὖρα διὰ δύο ὥρας εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Ἐκείθεν ὅμιλήσας πάλιν τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπέρασα εἰς Ἀθήνας, τέλη Ἀπριλίου κατὰ τὸ 1819, δύον διέτριψα ἡμέρας πέντε, γνωρισθεὶς μ' ὅχι δλίγονς. Εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ κατελύπησε καιρίως τὸ περὶ Ρέντη πάθημα, ὅτι ἐσάλευσεν δὲν τοῦ, ὅτι ὑποχονδρίασε κ.τ.λ. Τέλος πάντων δὲν ἀπελπίσθη, ἀλλ' ἐζήτουν νὰ προχωρῶ.

'Ομιλήσας λοιπὸν ἀρκετὰ καὶ ἔξομολογήσας, ἀπῆλθον εἰς τὴν Χαλκίδα. Εῦρον ἔνα 'Αρχιερέα, τὸν Γοηγόριον, πιστότατον τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ μὲ παιδείαν, πλὴν ἔδιδεν υποψίαν. Αὐτὸς ἐννόει καλὰ καὶ τὰς ἡρωείας. Ὁλίστης μόνον ἔξομολογήσεις ἀφ' οὗ ἔκαμα, ἐξή / τησα τὸ διαβατήριον μου, πλὴν μ' ἐμπόδιζον, καθ' ὅτι εἰς τὸν κόλπον ἔκεινον περιέπλεον πειράται. Ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας δύο, μόλις λαβὼν τὸ διαβατήριον, μ' ἐπίτηδες πλοῖον διέπλευσα διὰ τὴν Σκόπελον. Ἀλλὰ καθ' ὅδον κατεδιώχθην ἐκ τῶν πειράτων, μάλιστα καὶ ἐτονφρεκίσθημεν, μ' ὅλῳ τοῦτο διεσώθημεν ἀβλαβεῖς εἰς τὴν Σκόπελον καὶ ὑπὸ τῶν ἀέρων βοηθούμενοι.

Φθὰς λοιπὸν εἰς τὴν Σκόπελον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 'Ιοννίου, ἐκεῖ γνωρισθεὶς μετὰ μερικῶν ἀδελφῶν, κατέμεινα ἐπ' ἄμβωνος δομιλῶν καὶ εἰς τὰς πλατείας, ὅσον ἡδυνάμην ἀλληγορικῶς, ἔξωμολόγον καὶ ἐν ἔξομολογήσει ἐγένοντο ὅχι δλίγ' ἀποτελέσματα. Σημειώσατε δὲ ὅτι μὲ τὰς χειρας οὐδὲ δρολὸν ἐλάμβανον εἰς κανὲν μέρος, ἀλλ' ἔξοδεύων ἐκ τῶν ἰδίων τοὺς προδιέθετον, ὅταν ζητηθῶσι χρήματα ἐγκαίρως, νὰ δώσουν καὶ τὰ ὑπὲρ δύναμιν. Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτων ἔφθασε λόγος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ 'Ιοννίου ἔφθασε γυάμμα ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς τοὺς ἐν Σκοπέλῳ προκρίτους λέγον: «Πληροφορούμεθα ὅτι ἐκ Πελοποννήσου διέρχεται ιεροκήρυξ δ... Μετὰ τὴν αὐτόσε περίοδόν του, παρακαλοῦμεν μὲ ἐπίτηδες πλοῖον (τὸ ὅποῖον θέλομεν πληρώσειν) νὰ τὸν διευθύνητε καὶ εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς ἔχοντας χρείαν κηρύγματος» κ.τ.λ. Φθὰς λοιπὸν εἰς Θεσσαλονίκην κατέλυσα εἰς τὸ σπηλαιότικον μετόχιον. Ἀλλὰ γνωρισθεὶς μετὰ τοῦ μακαρίτου Χριστοδούλου Βαλάνου, διέτριψα ἀπὸ τὰς ἀρχὰς 'Ιονίου μέχρι τέλους 'Ιανουαρίου τοῦ 1821. Καὶ εἰς τὸ διάστημα τούτων τῶν μηνῶν, ἀφ' οὗ ἔκαμα τρεῖς περιόδους εἰς δῆλας τὰς ἐκκλησίας τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, περιῆλθον καὶ

36. Bicéps del biceps, recto y oblicuo, forman redondo grande que rodea el diafragma anteriormente. El diafragma tiene una parte superior y una inferior. La parte superior es la diafragma esternocostal. La parte inferior es la diafragma diafrágmico-estomacal.

Möste keine der Freiwilligen einen Befehl erlassen, dass sie die anderen freien Männer
durch die Leute des Meisters bestimmen (die Freiwilligen unter sich selbst), können die anderen Männer
unter Beobachtung dieses Verordnungen abgezogen werden) und gegen Ende der Woche es gelingt
es jedem Mann, der nicht aus dem Lande kommt, eine Kugel zu holen (die Kugeln sind von verschiedenen
Städten hergestellt und haben verschiedene Formen und Farben) und es lediglich zu einem einzigen Gesetzes, das denjenigen verpflichtet, der eine Kugel hat, welche
die andere zu schützen, nicht kann ausgenutzt werden.

Eἰκ. 2. Ἡ πέμπτη σελίδα τοῦ ὑπομνήματος

όλην τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κασσάνδρας, διδάσκων ἐπ' ἄμβωνος καὶ ἔξομολογῶν ἐν οἴκοις καὶ ἐκτελῶν ὅσα ὁ ἐνθουσιασμός μον μὲν ὀδήγει.

'Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν ὁ "Υπατρος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Μοὶ ἔγραψεν ὁ Βαλάνος Χριστόδονλος. Φθάνω εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου γνωρίζομαι μετὰ τοῦ Ὑπάτρον. Ἐκεῖ ἐπέτυχον καὶ τὸν Μεξικὸν Εὐάγγελον περιερχόμενον διὰ βοήθειαν νὰ τυπώσῃ βιβλία. Μετ' ὀλίγον ἐτοιμάζεται ὁ "Υπατρος διὰ τὴν Θεσσαλίαν. Συνιστᾶται διὰ γράμματος πρὸς τὸν Ζαφειράκην εἰς Νιάουσταν παρὰ τοῦ Βαλάνου καὶ ἀσπαζόμενοι ἀναχωρεῖ ὁ μὲν "Υπατρος διὰ Νιάουσταν, ὁ δὲ Μεξικὸς διὰ τὸ "Αγιον Ορος. Ἐγὼ δὲ ἔμεινα δι' ὀλίγον μ' ὀδηγίας αἵτινες ὁ Ἀριστείδης μετ' ὀλίγον φθάνει εἰς Πελιγράδι καὶ νὰ διευθυνθῶ ἐκεῖ διὰ τῶν Σερρῶν. "Οθεν ἔμεινα περιμένων δύο εὐκαιρίας: τὴν παστιν τοῦ σφρόδον χειρῶνος καὶ τῶν ὑπερβολικῶν χιώνων καὶ τὸν τρόπον διὰ νὰ μὴ δώσω ὑποψίας.

Μ' ὅλα ταῦτα δὲν παρῆλθον πολλαὶ ἡ ὀλίγαι ἡμέραι, δι' ἐπίτηδες πληροφορούμεθα ὅτι προδίδεται ὁ "Υπατρος καὶ διακινδυνεύει (τότε ἔξεστρατευον καὶ τὰ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασα πανταχόθεν τουρκικὰ στρατεύματα διὰ τῆς Θεσσαλονίκης διερχόμεται). Ἡ σύλληψις τοῦ Ὑπάτρον καὶ μᾶς ὑπεφόβησε καὶ μᾶς ἐδειλίασε (καὶ μάλιστα πρὸ δὲ τοῦ οἱ Τοῦρκοι ἥσαν ἐξηγριωμένοι καθ' ὑπερβολήν) ἀλλὰ καὶ τὰ χρέα καὶ ὁ ἐνθουσιασμός δὲν μᾶς ἐσυγχώρει, δθεν καὶ ὑπεσκεπτόμεθα διὰ τὸ ποιητέον καὶ σωστέον καὶ τὸν ἵερὸν σκοπὸν τελειωτέον.

Κατ' ἀγαθὴν τύχην οἱ ἐν Λειψίᾳ ὁμογενεῖς εἶχον γράψει παρακαλοῦντες τινὰς τῶν Θεσσαλονικέων, νὰ στείλωσιν εἰς τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Ἱερέα "Ελληνα δι' ἐφημέριον. Πρόσφασιν λοιπὸν ποιούμενοι τὸ αἴτιον τοῦτο, γενομένων τῶν ἀναγκαίων γραμμάτων καὶ ἀνοικτῶν, τὴν 27 Ἰανουαρίου ἀνεχώρησα ἀπὸ Θεσσαλονίκην ἄνωρα καὶ ἔφθασα εἰς Σέρρας τὴν Ιην Φεβρουαρίου. Εὗρον τὸν νιόν τοῦ Μανονῆλ Παπᾶ, τὸν Ἀρχιερέα καὶ λοιπούς. |Διὰ νὰ μὴ φανῶ ὑποπτος (δι' ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐξηγριοῦντο) τὴν 2αν Φεβρουαρίου ὀμιλῶν ἐπ' ἄμβωνς χειροθετοῦμαι καὶ Ἀρχιμανδρίτης. Καὶ ὅλα τὰ τοιαῦτα ἔγγραφά μον ἔχων ἀνοικτὰ καὶ συντροφευμένα μὲ τὸ φέρμανον, διῆλθον ἄχρι τοῦ Νησι, ὅχι δμως μ' ὀλίγον φόβον, δι' ὅτι ἐμάρθανον τὰ κατόπιν μον ἐρχόμενα φέρμανα καὶ χατσερία, καὶ μεθ' ἡμέρας εἴκοσι διὰ τὰς πολλὰς χιῦνας. Αὐτοῦ εὗρον Ἀρχιερέα Μελέτιον, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Καλλινίκου Πατριάρχου. Αὐτός, χωρὶς νὰ μὲ γνωφίσῃ, ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐπιπλήξεις καὶ ὑβριτας σχεδόν, τὰς ὅποιας ἔκαμεν εἰς ἐμέ, προσθέτων ὅτι θὰ πιασθῶμεν καὶ θὰ μᾶς πάρει ὁ διάβολος δι' ὅτι πάσχομεν ν' ἀφανίσωμεν ἔθνος τοιούτον ὀλόκληρον (μ' ὅλον τοῦτο μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν κατέσφαξαν), ἔδωκέ μοι ὑποψίαν μὴ μὲ προδώσῃ. Καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἀπεχώρησα μ' ὀλλὰ τὰς χιῦνας.

'Αφ' οὐδὲ μεθ' ἡμέρας ἔφθασα εἰς τὸ Κιοπορί, σύνοοσον Σερβίας καὶ Τουρκίας, ἐκεῖ αἴρηνς μαθὼν ἀπὸ χαντσῆν, ἀδελφὸν τῆς ἑταιρίας, Καστοριανὸν ὅτι συνελίφθη ὁ Ἀριστείδης διελθὼν τὴν Δοῦναν κατὰ τὸ Βιδίνι, ἡ θλίψις τῆς ψυχῆς ἔκαμεν οὕτε νὰ προχωρήσω, οὕτε νὰ διπισθοτονήσω. Μ' ἡρώτων, ἀλλὰ καὶ

ἐφοβούμην νὰ εἴπω, εὶς μὴ ὅτι ἐκρύωσα· ὥστε καταμείνας δόνο ἡμέρας, ἔφθασα εἰς Πελιγράδι πρὸς τὸν Ἀρχιερέα. Ἐγνωρίσθην μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Μήλου (μὴ ὅντος τότε ἐκεῖ) Γεωργάκη Κελέση καὶ ἄλλων ὁμιλήσαμεν πολλὰ περὶ ἐταιρίας καὶ Κωνσταντινούπολεως κ.τ.λ. καὶ ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἀσύκωσεν ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων, περὶ Ὅψηλάντον καὶ ὅτι ἡ Σερβία φιλοτιμεῖται εἰς τοῦτο, πλὴν διὰ τὰ δυσθένη τῆς ἐμπόδια καὶ τοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν δεποντάτους των ἐπάναγκες ν' ἀναβάλλουν καιρὸν διὰ τὴν εὐκαιρίαν..... Ταῦτα μ' ἔλεγον, ἀφ' οὗ δὲ Κελέσης ἔξελθων καὶ ἀνταμώσας δι' ἡμέρας τὸν Μήλουσιν ἐπέστρεψε δίς καὶ τοῖς.

Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἡμερῶν τούτων ἔφθασε τάταρος ἐκ τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ οἱ δεποντάτοι εξιστόρουν τὰ συμβάντα, τὸ πέρασμα τοῦ Δικαίου, τά...τά...τά...τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, τὴν ταραχὴν τῶν ἀπανταχοῦ Τούρκων, τὰς φυλακίσεις κ.τ.λ. καὶ ἐκ τούτου ἐν ᾧ ἐσκεπτόμην ὅτι ἡ παλινδρόμησις μου εἶναι ἀδύνατος, ἡ καταμονή μου εἰς Πελιγράδι κινδυνώδης διὰ τὸν Μερασλῆν, συμφώνως καὶ μὲ παρεκίνουν ν' ἀναχωρήσω διὰ πολλοὺς λόγους. Ποῦ δέ; μᾶς ἥτον ἀμήχανον· ὥστ' ἀρχησα καὶ ν' ἀπελπίζομαι.

Ἡ ἀμηχανία μ' ἔκαμε νὰ παρουσιάσω τὰ διὰ τὴν Λειψίαν ἔγγραφά μου, δθεν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ἐπροξένησαν χαράν, καὶ δὴ ἀφ' οὗ διεύθυνα μερικὰς εἰδήσεις ἔγγραφως εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς τὸν Βαλάνον καὶ Νικόλαον Ρογκότην (τὰς ὅποιας καὶ ἔλαβον), ἔως ὅτου φθάσω ἀντικρούς εἰς τὸν Ζέμονα, ἥλθεν ἡ ψυχή μου, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν, εἰς τὰ δδόντια, καθ' ὅτι δὲν ἐδέχοντο οἱ ἀντομικοὶ νόμοι βαθυπάγονας ἢ καλογήρους καὶ παπάδες ἔλληνας καὶ ὅτι ἔκαμαν τὰ παντοδύναμα χρήματα, τὰ δποῖα εἴχον ἐκ διδασκαλικῶν ἰδρώτων, τὰ δποῖα καὶ μ' ἐλύπιζον, δι' ὅτι ἐπλησίαζον νὰ ξεψυχήσουν!

Εἰς τὸ καθαρτήριον ἐστάθην ἔνδεκα ἡμέρας καὶ μεμονωμένος, δχι ἀπηλπισμένος. Ἐσυλλογιζόμην καταβεβυθισμένος, πῶς ἄρα τὸ μέγα τοῦτο σκοπούμενον μέλλει νὰ ἐκπεραιωθῇ! Μάλιστα ἐν ᾧ ἐσυλλογιζόμην τοὺς "Ἐλληνας, μάλιστα τοὺς Πελοποννησίους, ἀόπλους, χαμεροπεῖς, γεωργοὺς καὶ τὰς διχονοίας τῶν προκοπίων κ.τ.λ., ὅσα ὡς πνευματικός των ἐγνώριζον, κατεθλιβόμην κατίρντων καὶ εἰς δάκρυα ἐνίστε. Ἄλλ' ἐδῶ θέλω νὰ σᾶς εἴπω ἀληθέστατόν τι καὶ ὅπως θέλετε ἐκλάμβετέ το καὶ ὅπον πρέπει, ἀν πρέπῃ, μεταχειρισθῆτε το. Ιὲν σᾶς τὸ λέγω ὅμως ἐξιππασμένα καὶ οὕτε δίδω πίστιν εἰς ὄντειρα πώποτε. Αἰ τ' ὅτι είμαι ἐκ τῆς μερίδος, ἥτις ἀγαπᾶ τὴν ἀπλῆν ἀρετήν.

Ὥρην ὅπο κάθασαν τοῦ Ζέμονος κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, σ. 7 ἥκοντα παρὰ τὸν βαρδιάνον λέγοντος εἰς ἄλλον, ἐνθουσιόντος καὶ κανχομένον. Ἡρώτησα· μ' εἴπαν μὲ τὴν γλῶσσάν μου ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐσκότωσαν Τούρκους καὶ ἐξῆψεν ὁ πόλεμος καὶ αἵματοχυσία. Τοῦτο ἔκαμεν εὐθὺς νὰ ἔμβω εἰς τὴν καλύβην μου περὶ τὰς δέκα ὥρας καὶ ἡμίσειαν τουρκιστὶ καὶ πέσω, ἐπάνω εἰς ἐν δυσάκκιον μου ἐπακονμβήσας τὴν κεφαλήν, νὰ κλαίω ἀπαργύρητα, λέγων καὶ τοὺς λόγους τούτους: «Τί ἔγιναν οἱ ἀπειροι πολέμων Πελο-

ποννήσιοι, γυναῖκες, παιδιὰ κ.τ.λ.». Καὶ ταῦτα ὡραν ἀρχετίν. Μετὰ δύο καὶ τρεῖς ὡρας δὲν ἐγνώρισα ἡ ἐκοιμώμην (δι’ ὅτι ἐσυλλογιζόμην ἔτι) ἢ ἔξυπνος, δι’ ὅτι δὲν ἐσυλλογιζόμην καλῶς, καθὼς μετὰ τὸ ἐγνώρισα.

Βλέπω λοιπὸν ὅτι εὐρέθην εἰς τὸν "Αγιον Στέφανον ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεī ἐμβῆκα εἰς ἓν κατκιν, ἐκ τῶν καϊκίων Ἀντιγόνος-Πρίγκιπος ἢ Χάλκης, καὶ διενθυνόμην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' οὗ ἐξῆλθον ἔξω ὡς δύο καὶ τρεῖς λεύγας, αἴφνης μὲ κατεκυρίευσε μία φοντούνα μέν, ἀλλὰ μ' ἄνεμον οὐριώτατον, ὥστε ἡ θάλασσα ἔφερε τὰ κύματα ὡς ὅρη ὑψίστατα. Ἐδῶ ἐβυθιζόμην, ἐκεī ὑψούμην ὡς τὸν οὐρανόν. Ἡ δὲ σελήνη ἀνωθεν τοῦ σαραγγιμπονοῦ (θέσις τὴν δποίαν οὕτ' ἔλαβεν, οὕτε θέλει λάβει ποτὲ) καὶ πανσέληνος, ἢ δποία ὅσον ἐγὼ ἐπροχώρουν κατὰ τὸ σαραγγιμπονοῦ, τόσον ἡ σελίνη ἐκρημνίζετο νὰ δύσῃ ἀνωθεν τοῦ Καράκιου. "Ωστε μετὰ τόσους φόβους τῆς θαλασσινῆς τρικυμίας, ἀμ' ἔφθασα εἰς τὸ σαράγι ἔμπροσθεν καὶ δλίγον ἀπέρασα ἔτι, ἐκρημνίσθη καὶ ἐχάθη ἡ σελήνη, ἐν ταυτῷ δ' ἐπαυσεν ἡ μεγίστη φοντοῦνα καὶ ἐγὼ εὐρέθην διεσωμένος.

Φίλτατε, ἐξήγει. Ἐγὼ μετὰ τοῦτο περισσότερον ἔλαβον ἐνθουσιασμόν. "Ελαβον τὸ πράτιγόν μου, συνεκοινώησα τοῖς ἐν Ζέμονι ἀδελφοῖς, ἀλλ' ἐκ μιᾶς διακηρύξεως τοῦ Α. Ὅψηλάντον τοὺς εὔρον εἰς τρία κόμματα διηρημένους, "Ελληνας, Βλάχονς καὶ Βουλγάρονς. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς διακηρύξεως τοῦ "Ὕψηλάντον ἀνεφέρετο μόνον πρὸς τὸν "Ελληνας λέγονσα: 'Ανδρεῖοι Ἀρχηγοί τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων! Ναί, ὦ "Ελληνες! καὶ ἀλλαχοῦ. Ταῦτα λοιπὸν καὶ τὰ τοιαῦτα ἔφερον εἰς δυσαρέσκειαν τὸν Βουλγάρονς καὶ τὸν Βλάχονς καὶ τέλος πάντων ἐκ τοῦ μηδενὸς τούτου ἐπροξενήθη ἡ μεταξύ των διαιρέσις. Τὸ ἐγνώρισα, εὗρον καὶ τὰς πηγὰς καὶ ἐνησχολήθην εἰς τὴν μεταξύ των ἐνωσιν, οἱ δὲ κόποι μου δὲν ἀπεματαύθησαν, ἀλλὰ ταντοχρόνως ἐβιαζόμην καὶ νὰ προχωρήσω, διὰ ν' ἀποφύγω καὶ τὴν ἐκ τῆς αὐτοτιμακῆς κυβερνήσεως ὑποφίαν καὶ τὴν δσην ὑποφίαν μοὶ ἔδιδον τὰ παρὰ τοῦ Α. Ὅψηλάντον καθ' ὡραν διαφόρως ἀκούσματα, πολὺ δὲ περισσότερον ἀφ' οὗ ἐπληροφορήθην ὅτι ἡ Αὐστρία μὲ δυσαρέσκειαν ἤκουσε τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐμίσει τὸν "Ελληνας. "Οθεν καὶ ἀπεχώρησα, μ' ὅλον ὅτι δι Ποσειδῶν ἐθέλησε τότε νὰ μὲ κτυπᾶ δργισθεὶς μὲ τὰς ὑπερβολικὰς χιῶνας.

"Ἐφθασα εἰς τὴν Πλέσταν. Ἐδῶν κάκεῖ τὴν διαιρέσιν, ἀλλ' οἱ "Ελληνες ὡς πλείονες ἥσαν καὶ ἰσχνούστεροι. Μ' ἐβίασαν τοῖς ὠμίλησα ἐπ' ἐκκλησίας, ἀλλὰ μὲ προσοχὴν ὅσον ἐνῆν καὶ εὐθὺς ἀπεχώρησα εἰς Λαϊμπάχ, συμβουλευθεὶς πρὸς πλείονά μου πληροφορίαν. Φθάς ἐκεī ἐπαρονσιάσθην εἰς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὃντα τότε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸν εὗρον μὲ πνεῦμα πολλὰ τεταργμένον. Ἀφ' οὗ μ' ἔκαμε μερικὰς ἐξετάσεις, πόθεν ἔρχομαι, ποῖος εἰμὶ καὶ ποῦ ὑπάγω, δ τελευταῖος του λόγος ἦτον «οἱ "Ελληνες ἀκόμη δὲν ἔχοντις ἴκανότητα» καὶ ν' ἀπέλθω, δθεν ἤλθον. Εὐθὺς λοιπὸν ἐπαλινδρόμησα

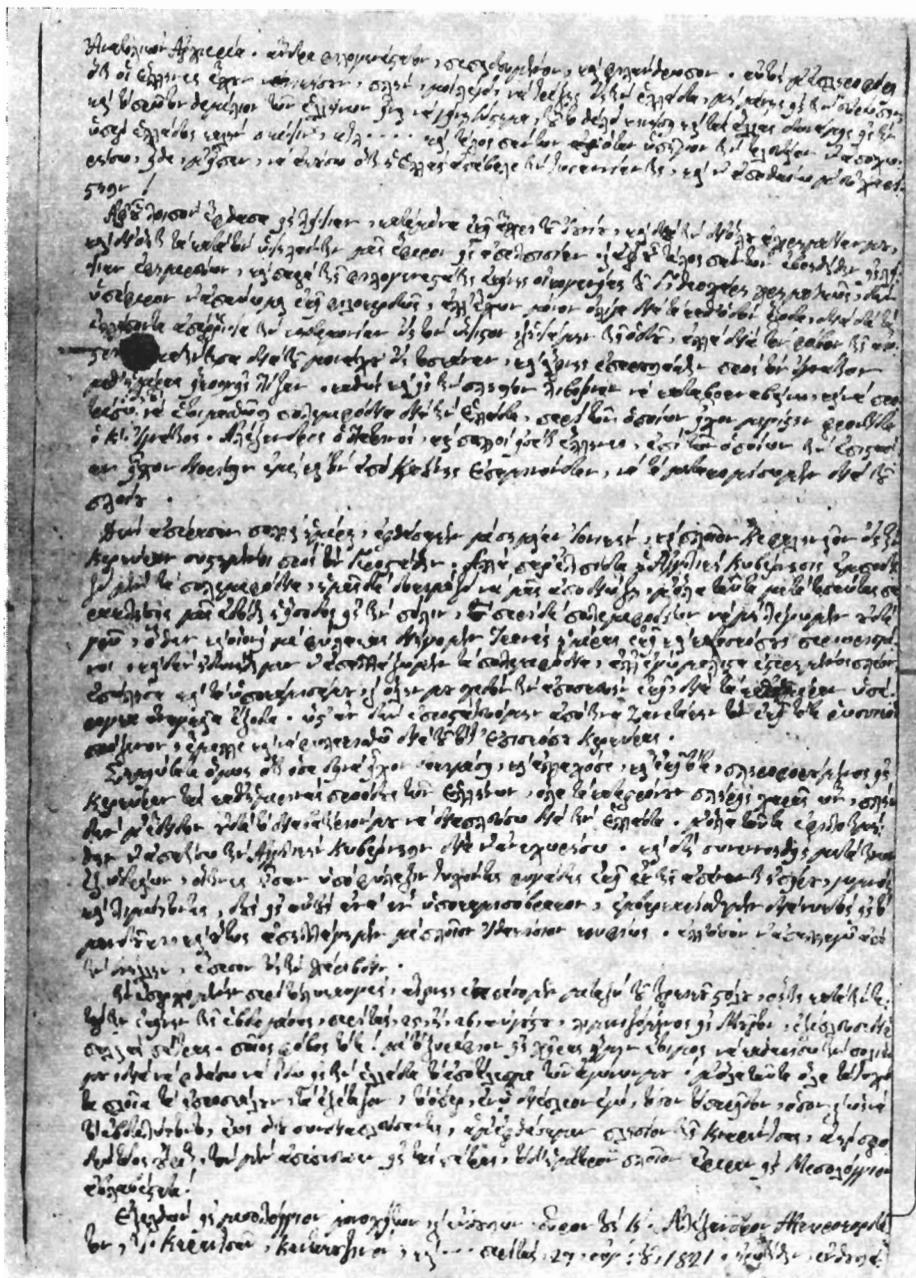
εἰς Πέσταν. Δὲν εἶπα ὅμως εἰς τινὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ’ ὅσα ψεύματα ἥσαν χρειώδη πρὸς ἐμψύχωσιν.

Εἰς τὴν Πέσταν δὲν ἤκουον ἀφ’ ἑνὸς καλὰ τὰ ποάγματα τοῦ Α. Ὅψηλάντου, ἀφ’ ἑτέρου ἐφαίνετο ὅτι ἔδιδον ὑποψίας εἰς τὴν ἐκεῖ κυβέρνησιν, διὸ ἀπεχώρησα ἐκεῖθεν καὶ ἔφθασα εἰς Βιέννην. Ἐκεῖ ἐνεψυχώθην, πλὴν ἀφ’ ἑνὸς τὰ κατὰ Ὅψηλάντου, ἀφ’ ἑτέρου καὶ τὰ ἄτακτα κινήματα τὰ ἐκ τῶν νέων τῶν ὁμογενῶν, νὰ φροντίζουν δὲ ἄλογα, ν’ ἀπεράσοντες εἰς Ὄγγαρίαν, νὰ συστήσουν ἴππικὸν κ.τ.λ. τοιαῦτα. Καὶ ταῦτα ἀναφανδὸν μὲ στενοχωρίαν κατέμεινα, ἀφ’ οὗ καὶ εἰς τὴν Καπέλαν ὁμίλησα, συμβούλευθεὶς πολλάκις τῷ Στούρτσᾳ καὶ πολλοῖς, ἀπεχώρησα διὰ τὴν Λίψειαν τὴν διακαυνήσιμον ἐβδομάδα. Ἄλλ’ ἡ λύπη τῆς ἐκπνεύσεως τοῦ ταμείου μου καὶ αὐτὴ συνηρομένη μὲ τὰς ἄλλας μὲ κατέθλιβον.

Προτοῦ ὅμως φθάσω εἰς Βιέννην, διελθὼν τὸ Μπούδεμι ὑπῆργον εἰς τὸν Μπουδεμίων / Ἀνατολικὸν Ἀρχιερέα, ἄνδρα φιλογενέστατον, πεπαιδευμένον καὶ σ. 8 φιλάνθρωπον. Αὐτὸς μὲ ἐπληροφόρει ὅτι οἱ Ἑλληνες ἔχοντες νὰ τικίζονται, πλήν, μοὺ λέγει, νὰ τρέξῃς εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὴ μένης εἰς τὴν Ἐνδρώπην, καὶ τὸ πρᾶτον θεμέλιον τῶν Ἑλλήνων είναι νὰ γίνῃ σύστημα. Τοῦτο θέλει κινήσει καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις εἰς τὴν ὑπὲρ Ἑλλάδος καλὴν σκέψιν κ.τ.λ. Καὶ τέλος πάντων, σταν ὑπῆργον τὴν τελευταίαν ν’ ἀποχωρήσω «εἴθε, μ’ εἰπεν, νὰ ἀκούσω ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀπέβαλε τὴν τυραννίαν τῆς καὶ ν’ ἀποθάνω μ’ εὐχαρίστησιν».

Αφ’ οὗ λοιπὸν ἔφθασα εἰς Λειψίαν, κατέμεινα ἐκεῖ ἄχρι τοῦ Ἰοννίου καὶ διὰ τὴν δὲ ὄδου ἀχρηματίαν μου καὶ δὲ ὅτι τὰ κατὰ τὸν Ὅψηλάντην μᾶς ἔφερον εἰς ἀπελπισίαν. Καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἐβοηθήθην εἰς Λειψίαν ἐφημερεύων καὶ παρὰ τῆς φιλογενεστάτης ἐκείνης οἰκογενείας τοῦ Γ. Θεοχάρη χρηματικῶς, δὲν ὑπέφερον ν’ ἀ<να>παύωμαι ἐκεῖ φιλοκερδῶς, ἀλλ’ ἔχων μόνον ὀλίγα διὰ τὰ καθ’ ὄδὸν ἔξοδα, διὰ δὲ τὰ ἐλλείποντα ἀπέρροιψα τὴν κηδεμονίαν εἰς τὸν ὑψιστὸν, καὶ ἡψάμην τῆς ὄδοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν φόβον τῆς Αὐστρίας κατήντησα διὰ τοῦ Μονάχου εἰς Τοσκάναν. Καὶ αἴφνης ἐπαρουσιάσθην πρὸς τὸν Ἰγνάτιον μεθ’ ἡμέρας εἴκοσιν εἰς Πίζαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν πλησίον Λιβόρον νὰ καταβοαναβαίνω καὶ νὰ προτρέπω εἰς τὸ νὰ ἐτοιμασθῶσι πολεμοφόδια διὰ τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν ὅποιων εἶχον μεγίστην φροντίδα ὁ κύρῳ Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος δὲ Πατρινὸς καὶ πολλοὶ εἰσέτη “Ἑλληνες, ἐπὶ τῶν ὅποιων τὴν ἐπιστασίαν εἶχον διορίσειν ἐμὲ καὶ τὸν ἀπὸ Κατούνης Ἐπαμινόνδαν, νὰ τὰ μετακομίσωμεν διὰ τοῦ πλοίου.

Δὲν ἀπέρασαν πολλαὶ ἡμέραι, ἐφθάσαμεν μὲ σημαίαν Ἰονικὴν καὶ πλοῖον Κεφαληγαῖον εἰς τὴν Κερκύραν συστημένοι πρὸς τὸν Γεροστάθην. Ἄλλὰ παρ’ ἐλπίδα ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐμποδίζει μὲν τὰ πολεμοφόδια, ἡμᾶς δὲ δοκιμάζει νὰ μᾶς ἀποδώξῃ. Μ’ ὅλα ταῦτα μετὰ τοσαύτας παρακλήσεις μᾶς ἐδόθη ἡ εἰσοδος εἰς τὴν πόλιν περὶ δὲ πολεμοφόδιων νὰ μὴ λέγωμεν οὐδὲ γρῦ. “Οθεν καὶ οἰονεὶ μὲ φύλακας διήγομεν ἵκανάς ἡμέρας ἐκεῖ καὶ κατασκόπους, περιο-

Eἰκ. 3. Ἡ ὁγδόη σελίδα τοῦ ὑπομνήματος

νισμένοι, καὶ δὲν ἡδυνήθημεν ν' ἀπαλλάξωμεν τὰ πολεμοφόδια, ἀλλ' ἐγὼ μάλιστα ἐστεοχμένος πλέον ἐπώλησα καὶ τὰ ὑποκάμισά μου καὶ δὴν μον σχεδὸν τὴν ἀποσκεψὴν ἐκεῖ διὰ τὰ καθ' ἡμέραν ὑπέρογκα ἀναγκαῖα ἔξιδα. "Ωστ' ἀν δὲν ἐπροστατεινόμην ἀπό τινα Ζανετάκην, τὸν ἐκεῖ τότε ωστικὸν πρόξενον, ἔμελλε καὶ νὰ φνλακισθῶ διὰ τοῦ τότε ἐπισκόπου Κερκύρας.

Σημειώσατε ὅμως ὅτι, ὅσα δεινὰ εἶχον δοκιμάσει καὶ ἀλλαχόσει καὶ ἐκεῖ τότε, πληροφορούμενος εἰς Κερκύραν τὰς καθημερινὰς προσόδους τῶν Ἑλλήνων δῆλα τὰ κατεφρόνονν πλήρης χαρᾶς ὡν, πλὴν δὲν μ' ἔδιδον οὐδὲ τὸ διαβατήριόν μον νὰ διαπλεύσω διὰ τὴν Ἑλλάδα. Μ' δῆλα ταῦτα ἐφιλοτιμήθην ν' ἀπατήσω τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, διὰ ν' ἀναχωρήσω. Καὶ δὴ συνεννοηθεὶς καὶ μετά τινων ἔξι Υδραίων, οἵτινες ἡσαν ὑπὸ φύλαξιν, τυχόντες φυγάδες ἐκεῖ ἐκ τῆς ἀπέναντι Ἡπείρου, γνυμοὶ καὶ λιμωττοντες, δοὺς εἰς αὐτοὺς ἀνὰ ἐν ὑποκαμισόβρακον, ἐμβασκαίσθημεν διὰ ωκεῖον εἰς τὸ Μανδοῦκι καὶ οὕτως ἀπηλλάγημεν μὲ πλοῖον Ἰθακίσιον κρονφίως. Ἀλλ' ὅσον ν' ἀπαλλαγῶ ἀπὸ τὴν Σκήλητρην, ἔπεισον εἰς τὴν Χάριβδην.

Τὴν ἐπερχομένην περὶ τὸ λυκανγὲς αἴφνης ἐπιπέσομεν μεταξὺ τοῦ τονοκιοῦ στόλου, ὅστις κατὰ τὴν Τετάρτην ἐκείνην τῆς ἑβδομάδος, περὶ τὰς 25 ή 26 Αὐγούστου, λιμενιζόμενος εἰς Μοδρτον, ἐξέπλευσε διὰ παλαιὰς Πάτρας. Ποῖος φόβος τότε! Μὲ τὸ ξνφάριον εἰς χεῖρας ἡμην ἔτοιμος νὰ καθαρίσω τὴν πολιάν μον, διὰ νὰ φθάσω καὶ ἵδω εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀγώνων μον. Μ' δῆλα ταῦτα δῆλα τὰ τυχόντα πλοῖα τὰ ἐπροσκάλονν, τὰ ἐξέταξον, τὸ ὅπερ, ἐν ᾗ διέπλεον ἐγώ, τόσον τὸ παρεῖδον, ὅσον καὶ ὡς νὰ τὸ ἐβδελύττοντο, ἔως ὅτον συνδιαπλεύσαντες, ἄμ' ἐφθάσαμεν πλησίον τῆς Κιαρέντσας, ἀὴρ σφοδρώτατος οὐροις, τὸν μὲν ἀπέπνευσεν εἰς τὰς Πάτρας, τὸ δ' ἡμέτερον πλοῖον ἔφερεν εἰς Μεσολόγγιον ἀβλαβέστατα.

Ἐξελθὼν εἰς Μεσολόγγιον μονοχείτων καὶ ἐνθουσιῶν εῦρον τοὺς κὺνδρούς Αλέξανδρον Μαυροκορδάτον, I. Καραντσᾶν, Καντακονζιών καί... περὶ τὰς 27 Αὐγ. τοῦ 1821 ἡρωτήθην ἐνθουσια-

4. Π α ρ α τ η ρ ή σ ε ι ζ - Σ χ ό λ ι α.

Χφ σ. 3:... ἀλλ' ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας εἰς τόσον ἐνθουσιασμὸν ἐφθασα, ὥστε τῷ αὐτῷ ἔτει, κατὰ τὸν Ἰούλιον... συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Ρέντη... ἀπέβην διαπλεύσας εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Κορίνθου Λοπρέναν, νὰ διευθυνθῶ εἰς τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον διὰ πᾶσαν παρατήρησιν καὶ πληροφορίαν, οὐχ ἥπτον καὶ ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν ἐνὸς ἀποστόλου τῆς ἐταιρίας...

"Η ἀποστολὴ αὐτὴ τοῦ Ἰωάσαφ στὴν Στερεά Ἑλλάδα, ποὺ ἀπέβλεπε, ὅπως προκύπτει ἀπ' ὅσα γράφει καὶ σὲ ἄλλο μέρος τοῦ ὑπομνήματος, στὴν τόνωση τοῦ ἡθικοῦ τῶν κατοίκων, θὰ πρέπει ἵσως νὰ ἐνταχθῇ στὰ πλαίσια μιᾶς γενικότερης προσπάθειας ποὺ καταβάλλεται τὴν ἴδια ἐποχὴν ἀπὸ τοὺς

ἀρχηγοὺς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. "Οπως εἶναι γνωστό, ή Ἐταιρεία στὰ μέρη ἐκεῖνα, ἔξαιτίας τῆς τρομοκρατίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, δὲν εἶχε σημειώσει ως τότε πρόοδο¹. Τὴν ἀποψή αὐτὴ ἐνισχύουν: 1) Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀποστολὴ πραγματοποιήθηκε σχεδὸν σύγχρονα μὲ τὶς κινήσεις τοῦ Ἰωάννου Παπαρρηγοπούλου, διερμηνέα τοῦ Γενικοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου στὴν Πάτρα, γιὰ συνεννοήσεις μὲ τὸν Ἀλῆ², πράγμα ποὺ φαίνεται νὰ ἐνθάρρυνε μιὰ παρόμοια δραστηριότητα τῶν Φιλικῶν 2) ἡ πληροφορία ὅτι εἶχε προηγηθῆ συνεννόηση τοῦ Θεοχάρη Ρέντη μὲ τὸν σύμβουλο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ Φιλικὸ Ἀλέξιο Νοῦτσο³ καὶ 3) τὸ ὅτι ὁ Ἰωάσαφ κατὰ τὴν περιοδεία του στὰ μέρη ἐκεῖνα ἄλλαξε τὸ ὑφος τοῦ κηρύγματός του καὶ σχεδὸν ἀπροκάλυπτα ὑποδαύλιζε τὸ μίσος τῶν κατοίκων ἐναντίον τῶν Τούρκων. 'Εξ ἐκείνης τῆς ὥρας, γράφει, ἥλλαξα τὸ ἐπ' ἄμβωνος ὑφος καὶ ἐγύμναξον τὸ κατὰ ωήτορας σχῆμα τῆς εἰρωνείας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξομολογήσεις μετὰ τῆς ἀνηκούσης προσοχῆς καὶ πειθοῦς ηὔξανα τὰ κατὰ τῆς τονρυκῆς τυραννίας πάθη ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ πάντοτε τοὺς ἐβεβαίουν ὅτι ἐξ ἀπαντος ἐντὸς ὀλίγου θέλει μᾶς ἐλευθερώσει ἡ θεία πρόνοια...⁴

Χφ σ. 4: *Ἐνδον ἔνα Ἀρχιερέα, τὸν Γρηγόριον, πιστότατον τοῦ τονρυκοῦ κράτους...*

Πρόκειται γιὰ τὸ μητροπολίτη Χαλκίδας Γρηγόριο Ἀργυροκαστρίτη, τοῦ ὅποιου ὅμως εἶναι γνωστὴ ἡ συνδρομὴ στὴν προετοιμασία τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Εῦβοια καὶ ἡ πατριωτικὴ δράση του κατὰ τὴ διάρκειά της⁵. Ἡ ἐπιφυλακτικότητα τοῦ Γρηγορίου ἐναντὶ τοῦ Ἰωάσαφ, ποὺ ἀποτέλεσε καὶ τὴν αἰτία γιὰ τὸ χαρακτηρισμό του ὡς τουρκόφιλου, διφειλόταν ἀσφαλῶς στὴ χρόνια τρομοκρατία, ποὺ εἶχε ἐπιβάλλει στὸ νησὶ ἡ ἀγριότητα τοῦ μεγαλύτερου ἀριθμητικὰ καὶ ίσχυρότερου τουρκικοῦ στοιχείου. Αὐτὸ τὸ τετελευταῖο ἄλλωστε στάθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες αἰτίες, ποὺ ἐμπόδισαν μεγάλο ἀριθμὸ Εὐβοέων νὰ μυηθοῦν στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία⁶.

1. Βλ. Χρ. Περραϊβού, 'Απομνημονεύματα πολεμικά, τ. 1, Ἀθῆναι 1836, σ. 1. Πρβλ. καὶ Σπ. Τρικούπη, Ἰστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1, Λονδίνον 1860, σ. 12.

2. Βλ. τὴν ἔκθεση τοῦ Ι. Παπαρρηγοπούλου στοῦ Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 2, σ. 404-420.

3. Βυζαντίου, 'Υπόμνημα, σ. 3.

4. Βυζαντίου, ε.ά., σ. 3.

5. Βλ. Φ. Μιχαλούλος, Γρηγόριος Ἀργυροκαστρίτης καὶ ἡ Ἐπανάσταση τῆς Εῦβοιας, «Ἀρχ. Εὐβ. Μελετῶν», τ. 3 (1954), σ. 5-44.

6. Βλ. Κ. Γουναρόπουλος, Ἰστορία τῆς νήσου Εὐβοίας ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ήμας, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 215-221 καὶ Δ. Δεμερτζῆ - Σπ. Κοκκίνη, Τὸ Εἰκοσιένα στὴν Εῦβοια, Χαλκίδα 1962, σ. 9-10.

Χφ σ. 5: Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ Ἰοννίου ἔφθασε γράμμα ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς τοὺς ἐν Σκοπέλῳ προκοπίτους...

Δὲν γνωρίζουμε ποιοὶ υπέγραφαν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην. Ὁ Κανδηλᾶρος γράφει¹, ἀν καὶ κάτι τέτοιο δὲν προκύπτει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, δτι τὴν πρόσκλησην τὴν ἔκανε ὁ Χριστόδουλος Μπαλάνος. Πάντως δλες οἱ κατοπινὲς ἐνέργειες τοῦ Μπαλάνου, ὅπως π.χ. ἡ φιλοξενία τοῦ Ἰωάσαφ στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ τελευταίου, ἡ κοινὴ ἀπόφασή τους γιὰ περιοδεία στὶς ἐκκλησίες τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κασσάνδρας, ἡ εἰδοποίηση τοῦ Ἰωάσαφ ἀπὸ τὸν Μπαλάνο γιὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Θεσσαλονίκη, δταν φθάνη ἐκεῖ ὁ Ἱπατρος, ἐνισχύουν τὶς ὑποψίες μας δτι ὁ Θεσσαλονικιός πρόκριτος γνώριζε πολὺ καλὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Φιλικῆς Έταιρείας, ἀν δὲν ἦταν κιόλας μυημένος².

Χφ σ. 5: ...ἐκεῖ ἐπέτυχον καὶ τὸν Μεξικὸν Εὐάγγελον περιερχόμενον διὰ βοήθειαν νὰ τυπώσῃ βιβλία.

Ἡ παρουσία τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ τῆς Φιλικῆς Έταιρείας στὴν Θεσσαλονίκη μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορά. Ἐχουμε βέβαια στοιχεῖα γιὰ τὴ δράση του στὸ Ἱαγιον Ὄρος³, ώστόσο δὲν γνωρίζαμε ὡς τώρα πότε καὶ μὲ ποιὰ ἴδιοτητα πῆγε ἐκεῖ, πράγμα ποὺ καθιστοῦσε δύσκολο τὸν ταυτισμὸ τῶν προσώπων καὶ τὴ σύνδεση τῶν γεγονότων⁴.

Ὁ γιατρὸς Εὐάγγελος Μεξικός ἢ Μεξικοῦ — μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ συναντᾶται καὶ ὡς μεταφραστὴς δύο ἔργων τοῦ ἀββᾶ Φλερύ, ποὺ τυπώθηκαν τὸ 1814 στὴν Βενετία στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωαννίτη Νικολάου Γλυκὺ⁵ — κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἡπειρο. Στὴν Φιλικὴ Έταιρεία μυήθηκε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Λογάδη τὸ 1820 στὴν Κωνσταντινούπολη⁶. Ἀπὸ ἕνα γράμμα τῶν ἐφό-

1. Τ. Κανδηλᾶρος, Φιλικὴ Έταιρεία, σ. 338.

2. Τὴν ἄποψη δτι ὑπῆρχε δργάνωση στὴν Θεσσαλονίκη, πολὺ πρὶν μεταβῇ ἐκεῖ ὁ Ἱπατρος, καὶ δτι πολλοὶ πρόκριτοι ἦταν μυημένοι στὴν Φιλικὴ Έταιρεία βλ. στοῦ Α. Βακαλόση ποὺ ο πούλος, Ἡ Θεσσαλονίκη κ.λ. σ. 34, I. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες ἀγωνισταὶ τοῦ 21, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 54. Πρβλ. καὶ Σ. Παπαδόπολος, Ἡπατρος, σ. 159, ὑποσ. 3.

3. Βλ. Γ. Σμυρνάκη, Τὸ Ἱαγιον Ὄρος, Ἀθῆναι 1903, σ. 174. Πρβλ. καὶ Βακαλόση ποὺ ο πούλος, Ἰστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 561, καθὼς καὶ I. Μαμαλάκη, Διήγησις περὶ Ἱαγιον Ὄρους ἐν καιρῷ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ΕΕΦΣΠΘ, τ. 7 (1957), σ. 230 - 231.

4. Βλ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας 1796 - 1832, 2η ἔκδοση, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 75, δτου ὁ Εὐάγγελος φέρεται ὡς ἀγνώστου ἐπωνύμου.

5. Ν. Δελιάλη, Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 214.

6. Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 1, σ. 398, Κανδηλᾶρος, Φιλικὴ Έταιρεία, σ. 322 - 323.

ρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (12 Ιανουαρίου 1821) πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Ὅψηλάντη πληροφορούμαστε ὅτι ὁ Εὐάγγελος εἶχε σταλθῆ κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1820 ὡς ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας «εἰς τὰ μεταξὺ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ἄκρα, ὅπου εἶναι ἀρκετῶν χωρίων ὁμογενεῖς μας, καὶ πόλεων, πάντη ἀνίδεοι τοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος»¹. Στὶς περιοχὲς αὐτὲς ὁ Εὐάγγελος ἐμφανιζόταν, δπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἰωάσαφ, ὡς ἐπιφορτισμένος μὲ τὸ ἔργο τῆς συλλογῆς χρημάτων γιὰ «νὰ τυπώσῃ βιβλία», ἐνῷ στὴν πραγματικότητα ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ διάδοση τῶν ἵδεῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. «Οταν ὁ Ἰπατρος ἔφθασε στὴν Θεσσαλονίκη εἰδοποιήθηκε νὰ παρουσιαστῇ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ. Τότε ἔλαβε ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Ἰπατρο νὰ μεταβῇ στὸ Ἀγιον Ὄρος, γιὰ νὰ προετοιμάσῃ προφανῶς τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν σχεδιαζόμενη μετάβαση ἐκεῖ τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ.

Οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴ δραστηριότητά του στὸ Ἀγιον Ὄρος τὸν παρουσιάζουν σοβαρό, ἐπιβλητικὸ (*«έξοχώτατον ἄρχοντα»* τὸν ἀποκαλοῦν οἱ μοναχοὶ)² καὶ φλογερὸ πατριώτη. Μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ στὸ Ἀγιον Ὄρος³ καὶ ὅταν ἡ ἐπανάσταση εἶχε πιὰ ξεσπάσει, τὸν βρίσκουμε νὰ πολεμᾷ μὲ γενναιότητα ὡς ἀρχηγὸ χωριστοῦ σώματος. Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβαση τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Χαλκιδικὴ ὁ Εὐάγγελος ἀποσύρεται στὴν Ὅδρα. Ἀπ' ἐκεῖ γράφει στὶς 13 Αὐγούστου πρὸς τοὺς *«Ἐπιστάτας τῆς συνάξεως τοῦ Ἀγίου Ὄρους»* γιὰ νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ, ἐνῷ παράλληλα τοὺς ὑποδεικνύει τρόπους γιὰ τὴν προμήθεια σταριοῦ⁴. Αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία μαρτυρία ποὺ βρίσκω γιὰ τὸν Εὐάγγελο Μεξικό, γιατὶ ἀπὸ τότε χάνονται τὰ ἴχνη του καὶ τίποτε δὲν γνωρίζουμε γιὰ τὴν κατοπινή του τύχη.

Χφ σ. 5: ...ὅτι ὁ Ἀριστείδης μετ' ὀλίγον ցθάνει εἰς Ηελιγράδι καὶ νὰ διενθυνθῶ ἐκεῖ διὰ τῶν Σερρῶν.

Γιὰ πρώτη φορὰ γίνεται γνωστὸ ὅτι οἱ Φιλικοὶ τῆς Θεσσαλονίκης εἶχαν ἐνημερωθῆ σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόστολὴ τοῦ Ἀριστείδη Παπᾶ στὴν Σερβία ἀπὸ τὸν Ἰπατρο, ὅταν ὁ τελευταῖος ἔφθασε στὴν Θεσσαλονίκη κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1820⁵. Πιθανὸν ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ Ἰωάσαφ στὸ Βελιγράδι νὰ πάρθηκε ὅστερ' ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τοῦ Ψαλίδα νὰ συνοδεύσῃ τὸν Ἀριστείδη στὴν Σερβία.

1. Φιλητὴ μονος, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 317.

2. Μαμαλάκη, Διήγησις, σ. 230-231.

3. Ο Ἐμμανουὴλ Παπᾶς ἔφθασε στὸ Ἀγιον Ὄρος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου 1821 (Βακαλόπουλος, Ιστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 546).

4. Μαμαλάκη, Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χαλκιδικῆς τὸ 1821, ΔΙΕΕ, τ. 14 (1960), σ. 487-488.

5. Γιὰ τὶς ἐπαφὲς τοῦ Ἰπάτρου μὲ προκρίτους τῆς Θεσσαλονίκης βλ. καὶ στοῦ Στ. Παπαδόπουλου, *«Ἐλληνικά»*, τ. 16 (1958-1959), σ. 159.

Χφ σ. 6: ... διηλθον ἄχρι τοῦ Νῆσι, ὅχι ὅμως μ' ὀλίγον φόβον, δι' ὅτι
ἐμάνθανον τὰ κατόπιν μου ἐρχόμενα φέρμανα καὶ χατσερίφια.

Απὸ τὰ παραπάνω γεννιῶνται ύποψίες ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ τὸ Τίκβες, τὸν
ὅποῖον ἐνοχοποιοῦσαν γιὰ ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα μαζὶ μὲ ἄλλους
πατριῶτες τὰ ἔγγραφα ποὺ βρέθηκαν ἐπάνω στὸν παπὰ Ἀνανία Μαρκόπου-
λο καὶ κατασχέθηκαν κατὰ τὴ σύλληψή του στὴν Θεσσαλονίκη (ἀρχές
Φεβρουαρίου 1821)¹, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ Βυζάντιο.
Πραγματικὰ εἶναι τόσες πολλές οἱ συμπτώσεις, χρονικὲς καὶ τοπικὲς (σὲ σερ-
βικὸ ἔδαφος βρίσκεται ὁ Ἰωάσαφ, ὅταν πληροφορῆται ὅτι καταδιώκεται
ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές· στὴν Σερβία βρίσκεται τὴν ἴδια ἐποχή, σύμφωνα
μὲ τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα, ὁ ἐνοχοποιούμενος καὶ καταδιωκόμενος Ἰωσήφ),
ῶστε νὰ θεωρῆται σχεδὸν βέβαιο ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ στὶς
δύο περιπτώσεις. Τὶς ύποψίες μου αὐτὲς ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ ὅλοι
οἱ ἀναφερόμενοι στὸ τουρκικὸ ἔγγραφο ἥταν κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης
ἢ κοντινῶν χωριῶν, μόνος ὁ Ἰωάσαφ φέρεται ὡς καταγόμενος ἀπὸ τὴν Σερ-
βία. Καὶ ἀκόμη ὅτι, ἐνῶ ὅλοι πιάστηκαν καὶ ἐκτελέστηκαν, ὁ Ἰωάσαφ μόνος
ἀπ' ὅλους, δῆπος τουλάχιστο προκύπτει ἀπὸ τὸ παραπάνω ἔγγραφο, κατόρ-
θωσε νὰ ἀποφύγῃ τὴ σύλληψη καὶ νὰ γλυτώσῃ. Εξάλλου δὲν φαίνεται ἀπί-
θανο ἀπὸ ἕνα παράκουσμα τὸ Ἰωάσαφ νὰ ἔγινε Ἰωσήφ.

Χφ σ. 6: Αὐτοῦ ενδρον Ἀρχιερέα Μελέτιον, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Καλλινίκου
Πατριάρχου. Αὐτός, χωρὶς νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐπιπλήξεις, τὰς
ὅποιας ἔκαμεν εἰς ἐμὲ (μ' ὅλον τοῦτο μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν κατέσφαξαν),
ἔδωκε μοι ύποψίαν μὴ μὲ προδόσημη.

Ἐπίσκοπος Νίσσας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἥταν ὁ Μελέτιος. "Οπως μᾶς πλη-
ροφορεῖ ὁ Dusan Popović², τὸν ἐπίσκοπο αὐτὸν τὸν ἀπαγχόνισαν τὸ 1821
μαζὶ μὲ τὸν πρωθιερέα καὶ τρεῖς ἀκόμη ἐπίλεκτους πολίτες στὴν Νίσσα,
ἐπειδὴ ἐκδηλώθηκαν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Χφ σ. 6: ... ἔφθασα εἰς Πελιγράδι πρὸς τὸν Ἀρχιερέα.

Μητροπολίτης Βελιγραδίου ἀπὸ τὸ 1816-1826 ἥταν ὁ "Ελληνας Ἀγα-
θάγγελος"³. Κατὰ τὸ διάστημα ἐκείνο ὁ Ἀγαθάγγελος ἥταν ἀναγκασμένος
νὰ συνεργάζεται μὲ τὸν Σέρβο ἡγεμόνα Miloš Obrenović, ὁ ὅποιος ἀδιαφο-

1. Σχετικὸ ἔγγραφο δημοσιεύεται στοῦ Βασιλείου Βασιλείου, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς
ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, σ. 191-192.

2. Διαθέτει, Περὶ τῶν Κουτσοβλάχων (σερβοκ.), ἔκδ. 2a, Βελιγράδι 1937,
σ. 19.

3. Κατὰ τὸν Μ. Χαμούδο πουλό (Πατριαρχικαὶ πινακίδες, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀ-
λήθεια», τ. 2(1881-1882), σ. 317) ὁ Ἀγαθάγγελος ὑπῆρξε μητροπολίτης Βελιγραδίου ἀπὸ τὸν
Νοέμβριο 1815 ὡς τὸν Αὔγουστο 1825. Γιὰ τὸν Ἀγαθάγγελο βλ. ἐπίσης στοῦ Djoko Sli-

ροῦσε γιὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες. Στὴ σερβικὴ ἴστορία δὲ Ἀγαθάγγελος εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἔλαβε μέρος στὴν ἑθνοσυνέλευση, ἡ ὁποία ἀναγνώρισε τὸν Miloš ὡς ἡγεμόνα τῆς Σερβίας (6 Νοεμβρίου 1817). Διάδοχός του στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ Βελιγραδίου ὑπῆρξε ὁ Ἀνθιμος (1827-1831), ὅταν ὁ πρῶτος ἔγινε μητροπολίτης Χαλκηδόνος (1825-1826) καὶ κατόπιν οἰκουμενικὸς πατριάρχης (1826-1830)¹.

Φαίνεται λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ὁ Ἀγαθάγγελος βοήθησε, λόγῳ τῶν σχέσεών του, τὸν Ἰωάσαφ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ Σέρβου ἡγεμόνα. Θεωρεῖται ἐπίσης πιθανὸν ὅτι ὁ Ἀγαθάγγελος γνώριζε τὴν ὑπαρξὴ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, καθὼς καὶ τὶς προηγούμενες προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Σέρβων στὴν προετοιμαζόμενη ἐπανάσταση².

Χφ σ. 6: ...καὶ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Μήλουσι (μὴ ὄντος τότε ἐκεῖ) Γεωργάκη Κελέση καὶ ἄλλων ὁμιλήσαμεν πολλὰ περὶ ἐταιρίας.

Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ποὺ ζοῦσαν καὶ δροῦσαν στὸ περιβάλλον τοῦ Miloš Obrenović ἔχειωριστὴ θέση κατεῖχε ὁ Djordje Popović (Γεώργιος Πόποβιτς), ὁ ἐπονομαζόμενος καὶ Κελέσης. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τὸν Γεωργιάδη Παπάζογλου ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Ὁ Κελέσης, μολονότι θεωροῦνταν τουρκόφιλος καὶ τὸν ὑποψιάζονταν ὅτι πρόδιδε μυστικὰ στοὺς Τούρκους, κατόρθωσε ἐντούτοις νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἡγεμόνα ὡς τὸ θάνατό του. Ὁ Miloš τὸν χρησιμοποιοῦσε ὡς διερμηνέα, ταμία καὶ μεσολαβητὴ κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις του μὲ τὸν βεζίρη³. Δολοφονήθηκε ἀπὸ κάποιον δερβίση τὴν 1η Αὐγούστου τοῦ 1825⁴.

Χφ σ. 7-8: ...διελθὼν τὸ Μπούδεμι, ὑπῆργον εἰς τὸν Μπούδεμίνων Ἀνατολικὸν Ἀρχιερέα, ἄνδρα φιλογενέστατον, πεπαιδευμένον καὶ φιλάνθρωπον.

Ἐπίσκοπος Βούδας ἀπὸ τὸ 1790-1828 ὑπῆρξε ὁ Διονύσιος Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς⁵. Στὴ θέση αὐτὴ ἀνῆλθε, ὕστερ' ἀπὸ μεσολάβηση τοῦ αὐτο-

1. Ερεύνη, Ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας (σερβοκρ.), τ. 2, Μόναχο 1969, σ. 333-334.

2. Χαμούδης πινακίδες, σ. 317. Βλ. καὶ Ζ. Μαθᾶ, Κατάλογος ἱστορικὸς τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεζῆς πατριαρχῶν, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι 1884, σ. 172-173.

3. D. Dakin, The Greek Struggle for Independence 1821-1833, London 1973, σ. 54.

4. Ο ορθόδοξης χρησιμοποιοῦσε συνήθως ὡς μεσολαβητὴ γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις του μὲ τοὺς Ἑλληνες τὸν Γεωργάκη Όλύμπιο καὶ τὸν Ἀμπελακιώτη Γεώργιο Εὐαγγελίδη (Μ. Θ. Λάσκαρι, Ἑλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς των ἀγῶνας 1804-1830, Ἀθῆναι 1936, σ. 72-73).

5. Δυσαπόντια, Περὶ τῶν Κουτσοβλάχων, σ. 261.

5. Στὶς 15 Αὐγούστου 1790 διονύσιος ἔγκαινιάζει τὴν Ἑλληνικὴ ἐκκλησία τῆς Κοι-

κράτορα τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Β', ὁ ὅποιος, θέλοντας νὰ δεῖξῃ τὴν εὐγνωμοσύνη του πρὸς τὸν Διονύσιο γιὰ τὴ θετικὴ βοήθεια τοῦ τελευταίου κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τοῦ Βελιγραδίου καὶ τὴν κατάληψή του (1789) ἀπὸ τὸν αὐστριακὸ στρατὸ ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγο Laudon, τὸν διόρισε ἐπίσκοπο Βούδας.

Ο Διονύσιος καταγόταν ἀπὸ τὰ Σέρβια τῆς Δ. Μακεδονίας (γεννήθηκε στὰ 1750). Μαθήματα παρακολούθησε στὴν Σχολὴ τῆς Κοζάνης, τῆς ὁποίας ἀργότερα ὑπῆρξε καὶ σχολάρχης. Στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ Βελιγραδίου εἶχε ἀνέλθει τὸ 1783. Γιός του εἶναι ὁ γνωστὸς δάσκαλος καὶ λόγιος Εὐφρόνιος Ραφαὴλ Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς¹.

Χφ σ. 8: ...Καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἐβοηθήθην εἰς Λειψίαν ἐφημερεύων καὶ παρὰ τῆς φιλογενεστάτης ἐκείνης οἰκογενείας τοῦ Γ. Θεοχάρη χρηματικῶς...

Ο Γεώργιος Θεοχάρης, μετὰ τὴν ἀπέλασή του ἀπὸ τὴν Βιέννη γιὰ τὴν ἀνάμιξή του στὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση τοῦ Ρήγα, εἶχε μεταβῆ, ὅπως εἶναι γνωστό, μὲ τὴν οἰκογένειά του καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Λειψία. Ἐκεῖ ἀσχολήθηκε καὶ πάλι μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ ἀπέκτησε πλούτη καὶ ὄνομα².

Χφ. σ. 8: ...ἀλλὰ διὰ τὸν φόβον τῆς Αὐστρίας κατήγητσα διὰ τοῦ Μονάχουν εἰς Τοσκάναν καὶ αἴφητης ἐπαρουσιάσθην πρὸς τὸν Ἰγνάτιον ...νὰ καταβοαράβινο καὶ νὰ προτρέπω εἰς τὸν τὰ ἐτοιμασθῶσι πολεμοφόρδια διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ο Ιωάσαφ γιὰ λόγους ἀσφαλείας δὲν ἀκολούθησε τὴ διαδρομὴ ποὺ συνήθως ἔκαναν οἱ νεαροὶ Ἕλληνες σπουδαστὲς (Λειψία-Βιέννη-Τεργέστη-Ἑλλάδα)³, ἀλλὰ μέσω τοῦ Μονάχου κατευθύνθηκε πρὸς τὴν Τοσκάνη τῆς Ιταλίας καὶ ἀπ' ἐκεῖ πρὸς τὸ Λιβύρνο. Στὴν Πίζα συναντήθηκε μὲ τὸν ἐγκα-

μήσεως τῆς Θεοτόκου στὴν Πέστη (Γρ. Γώγον, Ἡ ἐν Πέστη τῆς Ούγγαρίας ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ Κοινότης καὶ Ἐκκλησία, ΕΑ, τ. 4 (1883-1884), σ. 341).

1. Γιὰ τὸν Διονύσιο Πόποβιτς βλ. στοῦ I. Παπαδριανού, Ἐνας μεγάλος Μακεδόνας ἀπόδημος: Εὐφρόνιος Ραφαὴλ Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς, ἀνάτυπον ἀπὸ τὸν τόμο «Πνευματικοὶ ἄνδρες τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν», Θεσσαλονίκη 1972, σ. 111-116, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Βλ. Γ. Λαΐον, Οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου, ὁ Γεώργιος Θεοχάρης καὶ ἄλλοι σύντροφοι τοῦ Ρήγα, ΔΙΕΕ, τ. 12 (1957), σ. 214-215, 267-268. Γιὰ τὴν ἀνάμιξη τοῦ Θεοχάρη στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Λειψίας βλ. στοῦ Σωφρόνιου Λεοντίου, Ἀρχὴ καὶ σύστασις τῆς ἐν Λειψίᾳ ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας «Ἐκκλ. Φάρος», τ. 6 (1910), σ. 5-15.

3. Βλ. σχετικά μὲ τὴν πορεία ποὺ συνήθως ἀκολουθοῦσαν οἱ σπουδαστὲς στῆς Κ. Γαρδίκα, Ὁ Αναστάσιος Πολυζωΐδης καὶ ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, «Μνήμων», τ. 1 (1971), σ. 28-29.

τεστημένο έκει άπό τὰ τέλη τοῦ 1815 μητροπολίτη Ἰγνάτιο¹. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ συνάντηση ἦταν τυχαία. Ἡ παράταση δύμας τῆς παραμονῆς τοῦ Βυζαντίου γιὰ μερικὲς ἡμέρες στὴν Ἰταλία καὶ ἡ χρησιμοποίησή του στὸ διάστημα αὐτὸ σὲ ἐμπιστευτικὲς ἀποστολὲς (ἐπιστασία κατὰ τὴ μεταφορὰ ὅπλων ἀπὸ τὴν Πίζα στὸ Λιβύρνο καὶ ἀργότερα στὴν Ἐλλάδα), καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περίοδο τόσο ἀμφίβολη, ἐνισχύουν τὴ γνώμη, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος γνώριζε ἀπὸ ἀσφαλῆ πηγὴ τὰ φρονήματα τοῦ Ἰωάσαφ. Ἀλλωστε ὁ Ἰγνάτιος διατηροῦσε, ὥστε εἶναι γνωστό, στενὴ ἐπαφὴ τόσο μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο στὸ Μεσολόγγι ὅσο καὶ μὲ ὄπλαρχηγοὺς τῆς Στερεάς Ἐλλάδας καὶ προκρίτους τῆς Πελοποννήσου², ἀπὸ τοὺς ὄποίους μποροῦσε νὰ ζητήσῃ πληροφορίες γιὰ τὸν Ἰωάσαφ.

Χφ σ. 8: ...περὶ τῶν ὄποίων εἰχον μεγίστην φροντίδα ὁ κἀρχιερέας Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος Πατρινός καὶ πολλοὶ εἰσέτι Ἐλληνες.

Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὶς εἰδικές ἐπιτροπές, ποὺ εἶχαν συσταθῆ σὲ διάφορες πόλεις τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ μεταφορὰ τῶν ἑθελοντῶν κ.λ. στὴν Ἐλλάδα. Οἱ ἐπιτροπές αὐτές, στὶς ὄποιες ἐπικεφαλῆς ἦταν Ἐλληνες γνωστοὶ γιὰ τὸν πατριωτισμό τους, εἶχαν ὡς ἔργο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὴ μέριμνα γιὰ τὴν ἀσφαλέστερη συγκέντρωση τοῦ ὄπλισμοῦ καὶ τὴν προώθησή του στὶς ἑστίες τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Ἐλλάδα. Τέτοιες ἐπιτροπές ὑπῆρχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Πίζα καὶ τὸ Λιβύρνο, ὅπου «τὴν μεγίστην φροντίδα εἰχον δὲ κύρῳ Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος Πατρινός», στὴν Βενετία μὲ ὑπεύθυνο τὸν κόμη Δὲ Ρώμα καὶ στὴν Γένουα μὲ τὸν Νικόλαο Πετροκόκκινο³.

Χφ σ. 8: ...ἔφθασαμεν μὲ σημαίαν Ἰονικὴν καὶ πλοῖον Κεφαληγραῖον εἰς Κερκύραν συστημένοι πρὸς τὸν Γεροστάθην. Ἀλλὰ παρ' ἐλπίδᾳ ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐμποδίζει μὲν τὰ πολεμοφόδια...περὶ δὲ πολεμοφόδιων νὰ μὴ λέγωμεν οὐδὲ γρῦ...

Γιὰ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν εἶχαν ἐνημερωθῆ σχετικὰ οἱ ὄπλαρχηγοὶ στὸ Ἀνατολικὸ (Αἴτωλικό), ὅπως αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τους τῆς 24 Αὐγούστου 1821 πρὸς τοὺς ἐφόρους: «Προσμένομεν καὶ μουνιτζιόνας ἀρκετὰς ἀπὸ Κορφούς, ἔγραφαν, τὰς ὄποιας οἱ Ἀγγλοι ἔκει ἐκράτησαν δι' ἀλόγους αἰτίας, πλὴν ἐφημέρους ὡς ἐλπίζομεν...»⁴.

1. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Ἰγνατίου στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸ 1815 ὡς τὶς παραμονὲς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως βλ. στοῦ Ε. Πρωτοψάλτη, Ἰγνάτιος μητροπολίτης Ούγγροβλαχίας (1766-1828), Ἀθῆναι 1959, σ. 150 κ.ε. βλ. ἐπίσης Γ. Λαζαρίου, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1958, σ. 27-28, passim, ὅπου σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴν ὅπλων στὴν Ἐλλάδα.

2. Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 4, σ. 189.

3. βλ. Λαζαρίου, Ἀνέκδοτες ἐπιστολές, σ. 27, 216, 250.

4. Αρχεῖον Μαυροκόρδατον, τ. 5, τεῦχ. 2 (1965) σ. 15, ἔγγρ. 294.

Ἐξάλλου γιὰ τὴν ἵδια ὑπόθεση ὁ Μαυροκορδάτος ἔγραφε τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1821 ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι πρὸς τὸν Παναγιώτη Στεφάνου στὴν Ζάκυνθο: «...Δὲν θέλω νὰ χάσω τὴν παροῦσαν ἀρμοδίαν περίστασιν χωρὶς νὰ σ' ἀναφέρω περὶ μιᾶς ἀναγκαιοτάτης τοῦ γένους ὑποθέσεως. Ἐν πλοῖον, φορτωμένον μὲ διαφόρους πολεμικὰς ἀποσκευάς, ἐστάλη ἀπὸ Λιβοῦνον δι' ἐδῶ κατ' εὐθεῖαν· ἀλλ' ἡ ναγκάσθη κατὰ δυστυχίαν, ἀπὸ ἀνιδεότητα τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τῶν ἐνταῦθα πραγμάτων¹, νὰ περάσῃ ἀπὸ Κέρκυραν ὅθεν πληροφορηθὲν τὰ πράγματα νὰ διευθυνθῇ, δι' ὅπου ἡτο καλλίτερον· ὑπῆργε δὲ συστημένον πρὸς τοὺς ἐκεῖ κυρίους Μόστραν καὶ Γεροστάθην, παρ' ὃν πληροφορηθὲν καὶ θελῆσαν νὰ κινήσῃ, ἐμποδίσθη διὰ τὴν σημαίαν του, ἥτις, καθὸ ἀγγλική, εἶναι ἐμποδισμένη νὰ φέρῃ ἐφόδια πολεμικὰ εἰς τοὺς δυστυχεῖς Γραικούς· τὸ δὲ πρᾶγμα εἶναι ἐμποδισμένον ἐκεῖ, καὶ ἀναγκαζόμεθα, πλησίον ἔχοντες τ' ἀναγκαῖα, νὰ στερούμεθα καὶ ν' ἀμηχανῶμεν. Εἴμεθα δέ, κατὰ τῆς διοικήσεως τὰς διαταγάς, ὑπόχρεοι, ἀν θέλωμεν νὰ λυτρώσωμεν τὸ ρηθὲν πρᾶγμα, νὰ καταβάλωμεν μίαν μεγάλην ποσότητα, δι' ἐγγύησιν ὅτι τὸ θέλομεν ὑπάγει εἰς Λιβοῦνον, ὅπου, ἀφ' οὗ φθάσῃ, νὰ δυνηθῶμεν νὰ τὸ μετακομίσωμεν ἐνταῦθα. Βλέπετε, πόσαι δυσκολίαι ἀνυπέρβλητοι συντρέχουν, αἱ ὄποιαι κάμνουσιν εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἀδύνατον τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ χρῆσιν τῶν ἀναγκαιοτάτων τούτων πραγμάτων. Ὁθεν ὡς ἀγαθὸς πατριώτης, πρακτικὸς τῶν τοιούτων τῆς διοικήσεώς σας περιπλοκῶν, καὶ σχέσεις μεγάλας καὶ δυνατὰς ἔχων καὶ διὰ τὸ πολιτικὸν καὶ διὰ τὸ κοινωνικόν σου ἐπάγγελμα, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι θέλεις πληροφορηθῇ, θέλεις προσπαθήσει νὰ κάμης ὅτι δύνασαι, καὶ θέλεις εὑρεῖ τὸν τρόπον τῆς ἀπελευθερώσεώς του, τὸ ὄποιον νὰ μὲ εἰδοποιήσῃς τάχιστα...»².

Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν φαίνεται ὅτι ἔγραψε ὁ Μαυροκορδάτος πρὸς τὸν Στεφάνου, ἀφοῦ πληροφορήθηκε τὰ σχετικὰ ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ, ὁ ὄποιος εἶχε στὸ μεταξὺ φθάσει (27 ή 28 Αὔγουστου) στὸ Μεσολόγγι.

ΑΣΤΕΡΙΟΣ Α. ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ

1. Τὴν περίοδο ἐκείνη πολὺς τουρκικὸς στόλος παρέπλεε τὴν θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου. Βλ. σχετικές εἰδήσεις στὸ Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου, ἔ.ἄ., σ. 16.

2. Φιλόνοος, Δοκίμιον, τ. 4, σ. 456-457.

RÉSUMÉ

Asterios A. Arhontidis, Ioasaf de Byzance (1773-1845), un apôtre de Filiki Etaireia, et son action avant la Révolution.

Nos connaissances historiques concernant l'activité des membres de Filiki Etaireia sont limitées; spécialement, à ce qui concerne le mouvement avant révolutionnaire des apôtres de Filiki Etaireia à Macédoine. Maintes études considérables ont été écrites sur ce sujet. Pourtant le manque des détails est sensible. Ces derniers auraient pu éclaircir certains points sombres de cette période historique et contribuer positivement à la formation d'une image plus nette des férmentations révolutionnaires dans la région Macédonienne.

Le mémoire manuscrit, inédit, du moine-instituteur Ioasaf de Byzance, membre de Filiki Etaireia qui est publié ici, offre des informations utiles sur le sujet ci-dessus.

Le rédacteur de ce mémoire Ioasaf de Byzance ou Therapianos, après avoir fini ses études à sa ville natale Therapia de Constantinople et plus tard à Chios près d'Athanase de Paros et Jean Tselepis, il se rend à Péloponnèse à 1808 où il offre ses services comme prédicateur et instituteur jusqu'à 1819, date à laquelle il est initié à Filiki Etaireia. Comme apôtre de Filiki Etaireia parcourt Sterea Hellas, les îles Salamina, Egina, Hydra, Poros, Eubée et Scopelos et en prêchant toujours il essaie de préparer les habitants à la Révolution.

Plus tard, le Juillet 1820, il va à Thessalonique et se met en contact avec les initiés de Filiki Etaireia.

De Thessalonique il part pour Beograd chargé d'une mission spéciale. À Beograd il tombe victime d'une trahison; on le traît au pacha Turc Marasli et il est obligé de partir en cachette pour l'Autriche. Il traverse Budapest, Laybach, Semlin (Zemoun), Vienne et il arrive à Leipzig, où il reprend ses fonctions de prêtre à l'église de St. Georges pour une courte période.

Peu après il descend en Italie et un peu plus tard, surveillant une cargaison d'armes, il s'embarque à Liborne pour se rendre en Grèce.